

БА 60769

БЕЛАРУСКАЯ АКАДЕМІЯ НАУК
Інстытут гісторы імя М. Н. ПАКРОУСКАГА
СЭКЦЫЯ АРХЕОЛЁГІІ

ПРАЦЫ ПАЛЕСКАЙ ЭКСПЛДЫЦЫ

над рэдакцый В. К. ШЧАРБАКОВА

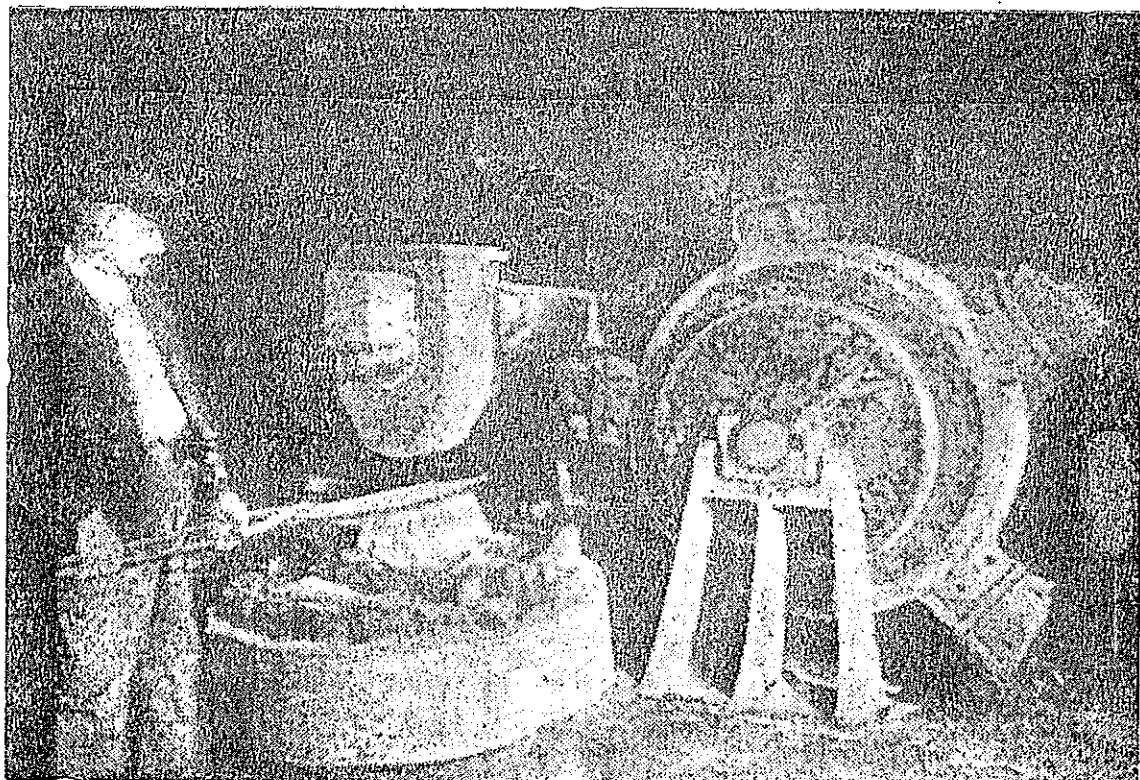
Выпуск 2

V

16900 А. Н. ЛЯЎДАНСКІ

**ДА ГІСТОРЫІ
ЖАЛІЕЗНАГА ПРОМЫСЛУ
НА ПАЛЕСЬСІ**

рудні і месца занаходжаныні руды

МЕНСК—1933

ГІСТОРЫЯ ЗДАБЫВАНЬНЯ ЖАЛЕЗА Ў ПАЛЕСЬСІ

Палесьсе—адна з багацейшых на Беларусі краін на адклады балотнай руды (бурых жалязьнякоў) (гл. ніжэй съпіс і карту). Профэсар П. А. Туткоўскі, апісваючы жалезнную руду на Палесьсі, гаворыць: „Самая адклады балотнай жалезнай руды захаваліся, зразумела, у вельмі вялікіх разьмерах і заўсёды папаўняюцца адкладамі лімоніту з цыркулюючых тут грунтавых вод, у якіх заўсёды растворыца пра-дукты выветрываньня валунных адкладаў, у якіх зъмяшчаеца ня мала мінералаў, якія маюць у сабе жалеза; на такі процэс сталага ўтворэння лімоніту ў сучасны момант па-казвае і жоўтая, часам нават бурая афарбоўкв пасъляледавіковых пяскоў, і вельмі частае ўтворэнне ў пасъляледавіковых пяскох праслоек „рудзяк” (орнштэйна), а таксама даволі частыя знаходкі (пры выпадковых раскопках, пры пра-вядзеніі канав, каналаў, чыгуначных выемак і разрэзаў і т. п.) цэльных глыб бурага жалезніку (некалькі пудоў вагой), і часам вельмі багатага на пясок часам-жа даволі чыс-тага“ (7).

Здабыванье балотнай руды на Палесьсі, як між іншым і на ўсёй тэрыторыі Беларусі, ня мае вялікіх цяжкасцяў, бо руда залягае зусім няглыбока, а часта і зусім выходзіць на паверхню зямлі.

Выкарыстоўванье на Палесьсі балотнай руды для зда-бываньня жалеза пачалося вельмі даўно, ящэ ў эпоху рада-вога ладу (каля 2000 г. таму назад). Першыя съяды гэтага здабываньня жалеза намі знайдзены на старажытным селішчы ў уроч. Казаргаць пад Туравам, а таксама і ў землянках не-калькі пазнейшых часоў пад Петрыкавам (мал. 10 і 11) (16). Жалеза ў той час, наколькі можна было ўстанавіць, выраблялася шляхам распальваньня кавалкаў руды на агні, які, мабыць, пад-дуваўся для падняцця высокай тэмпературы. Магчыма (пэўне так і было), што на Палесьсі ў той час існавалі і перша-бытныя прымітыўныя невялічкія печы для выплаўкі жалеза, падобны да тых, якія намі знайдзены ў гарадзішчах каля в. Лабэншчыны, Заслаўскага р. (мал. 1 і 2), Кімі і Азь-дзяляліціч, Барысаўскага р. (15). Аднак, трэба адзначыць, што на Палесьсі, якое ў той час было вельмі слаба засе-

лена (16), руда тут скарыстоўвалася ў зусім нязначнай колькасці. З жалеза тады вырабляліся невялічкія сярпы, нажы (знойдзеныя ў тэй-же Казаргасі пад Туравам) і некаторыя іншыя земляробчыя, паляўнічыя і інш. прылады.

Тут цікава адзначыць, што у некаторых месцах балотная руда, якая ў тых часах на сучаснай тэрыторыі Беларусі скарыстоўвалася для выплаўкі жалеза, мела ў сабе да 40—58%

Мал. 1. Рэшткі старажытнай (каля 1500 г. таму назад) глінабітнай печы для выплаўкі жалеза з балотнай руды. З гарадзішча каля в. Лабэнчына, Заслаўская раён У (да стар. 5). Гл. схэматычны разрэз гэтай печы на мал. 2.

жалеза (гл. стар. 12), а загатоўкі выкаваныя з жалезных крыц—97,64% чыстага жалела, гатовыя-ж старажытныя вырабы (напрыклад, сярпы) мелі ў сабе 96,17% чыстага жалеза (15).

У канцы эпохі распаду радавога грамадзтва і пачатку фэўдалізму (IX-XI ст.) колькасць насельніцтва ў Палесьсі некалькі павялічылася, асабліва ў паўднёвай частцы яго. Здабывалася жалежа ў гэты час шляхам выплаўкі яго з ба-

лотнай руды ў таксама невялічкіх плавільных печах, якія па сваёй форме і разьмерам, мабыць, мала чым адрознівалася ад печаў значна пазнейшых часоў, аб чым будзе сказана ніжэй. На жаль на тэрыторыі Палесься яшчэ мала знайдзена да гэтага часу месц, дзе адбывалася выплаўка жалеза ў гэту эпоху — эпоху ранняга фэўдалізму. Так, напрыклад, пры археолёгічных досьледах у Капаткевіцкім сельсавеце знайдзены съяды выплаўкі жалеза на старажытных селішчах р. Пцічы каля вв. Івашкавічы, Слабодка і інш. мясцох вышэй па Пцічы (15;19). Аднак, трэба адзначыць, што ў той час, мяркуючы па захадкам жалезных рэчаў у гарадзішчах і курганох, здабыванье жалеза было наладжана даволі шырака. З яго вырабляліся сякеры, сярпы, коп'і, стрэлы і шмат іншых сельска-гаспадарчых, паляўнічых, вайсковых і інш. прылад і вырабаў. Усё гэта выраблялася мясцовымі рамеснікамі-кавалімі, якія і збывалі насельніцтву свае жалезныя вырабы. Апрача гэтага існавалі рудаплавільні і кузьні ў кожнага фэўдала, дзе работа ў асноўным вялася мабыць рабамі. Прывозныя-ж жалезныя рэчи ў пачатку фэўдалізму мы сустракаем вельмі рэдка, да і то рэчи гэтыя былі вайсковага хараўтару, як, напрыклад, некаторыя мячы і інш., якія не маглі быць зроблены ў кузынях фэўдала.

Аб распрацоўках на Палесьсе балотнай руды і выплаўцы з яе жалеза ў эпоху ранняга фэўдалізму (XII—XV ст.) нам пакуль што нічога невядома. Трэба адзначыць, што гэты пэрыод гісторыі Беларусі яшчэ вельмі слаба вывучаны. Зразумела, што выплаўка жалеза на Палесьсе ў той час адбывалася. Напэўна, што некаторыя вёскі, рэкі і ручай з назвай ад слова „руда“ вядуць свой пачатак ад гэтага пэрыоду.

Пэўныя гістарычныя весткі аб існаваньні на Палесьсе ў басэйне Прыпяці і іншых мясцох Беларусі прымітывных жалезаапрацоўчых і чыгураплавільных рудняў у XVI—XVII стагодзьдзі мы ўжо маєм у польскіх пісьменнікаў XVIII, ст. (трактат Ржончынскага, 1721 г., матар'ялы Осінскага, 1782 г.). (7;17). Рудні гэтыя існавалі да палаўіны XIX ст., а некаторыя і пазней. На іх вырабляліся сотні тысяч пудоў жалеза (7).

Аб колькасці існаваўшых у старыя часы (у XVI—XIX ст.) ў Палесьсе рудняў мы пэўных даных пакуль што ня маєм, таму што гэта пытанье патрабуе яшчэ як архіўных, так і палявых, досьледаў (37). Аднак, мяркуючы ўжо па тым папярэднім даным, якія сабраны і паказаны ніжэй у сьпісе і на карце, рудняў гэтых было многа дзесяткаў. Аб існаваньні іх, апрача архіўных матар'ялаў і назваў вёсак, сьведчаць кучы жалезных шлакаў, попелу і рэштак руды, якія засталіся на месцы былых рудняў; шлакамі ад гэтых заводаў у некаторых мясцох высыпаны цэлья грэблі, нават на працягу некалькіх кілёмэтраў (стар. 21, 22, 25, 31 і інш.).

Чым-жа былі гэтыя рудні ў мінульым?

Перш за ўсё трэба адзначыць, што яны ўсе рудні на працягу XVI—XIX ст., зразумела, былі адноўкавы; яны бязумоўна розніліся паміж сабою і абсталяваньнем, і колькасцю вырабу жалеза. Тут трэба адзначыць, што даць больш-менш ясны мслюнак эволюцыі рудняў у залежнасці ад соцыйльна-экономічных зъмен, якія адбываліся за гэтых стагодзьдзі, можна будзе толькі пасъля грунтоўнай распрацоўкі як літаратурных, так і, галоўным чынам, архіўных матар’ялаў.

Аб Палесьсі нам вядома, што тут былі, напрыклад, прымітыўныя рудні бяз усякага мэханічнага абсталяваньня, дзе ўся работа адбывалася ўручную. Гэты тып першапачатковых прымітыўных рудняў існаваў увесь час, пачынаючы з далёкага фэўдальнага мінулага і аж да другой паловы XIX ст. Знаходзіліся яны часцей за ўсё паблізу месца здабыванья балотнай руды.

Другі тып рудняў, які існаваў галоўным чынам у XVIII—XIX ст., адрозніваўся ад першага тым, што ён меў мэханічнае абсталяванье закошт вадзянай энэргіі. Такія рудні будаваліся абавязкова каля такіх рэк, дзе можна было лягчэй пабудаваць грэблю. Таму гэтых рудні зъмяшчаліся часам і водаль ад месца знаходжэння руды, а апошняя звозілася на рудню з розных месцаў.

Такія рудні на Палесьсі былі: у Лельчицкім раёне каля хут. Рудня Старая (каля в. Мілашэвіч), в. Рудня (Тартак), в. Убарская Рудня; у Тураўскім раёне каля в. Рудня; у Ельскім раёне каля в. Новая Рудня; у Мазырскім раёне каля в. Есіпава Рудня, Малы Бокаў, Яўтушкавіцкая Рудня; у Нараўлянскім раёне каля в. Бярозаўка (Клёсін), Дзямідаўская Рудня, Рудня Аляксандраўская і ў Петрыкаўскім раёне каля в. Сярэдняя Рудня і шмат інш. (гл. карту). Я тут, зразумела, пералічыў толькі некаторыя з рудняў, якія знаходзіліся на рэчках, вадзянай энэргіяй якіх яны карысталіся. Іх было вельмі многа.

Рудні звычайна зъмяшчаліся ў драўляных будынках—адрыне; у некаторых больш буйных рудняў былі і інш. будынкі. Аб некаторых будынках палескіх рудняў помніць старожылы (в. Яўтушкавіцкая Рудня і інш.). Буйнейшыя рудні мелі наступнае абсталяванье: грэблю, вадзяныя колы, якімі прыводзіліся ў рух скураныя, а з часам і драўляныя мяхі, а таксама і вялікія малаты (вагой у некалькі пудоў), адна або некалькі печаў для выплаўкі жалеза, адзін або некалькі кузнечных горнаў, кавальскія малаты, кавадлы, клешчы, сякеры для расьсяканья крыц, ламы і інш. (15;17;20).

Адна з бліжэйшых да Палесься рудняў у в. Глебава Рудня (на правай прытоцы р. Бярэзіны, на поўдзень ад Бабруйска), якая існавала ў XVIII ст., мела наступнае абсталяванье: чатыры горны, два колы знадворку з жалезнымі верацёнамі, два вялікія жалезныя малаты, два кавадлы, дзве формы жалезныя, двое „цаль“ і сямёра клешчаў (30).

У был. Чарнігаўскай губ. Вепрынская рудня па апісанью 1781 г. мела: „колаў тры; дзейнічаючыя з іх—два колы

з чатырмай ўмураванымі ў печ мяхамі, а трэцяе кола дзеінічае вялікім жалезным... молатам”... (31, стар. 363).

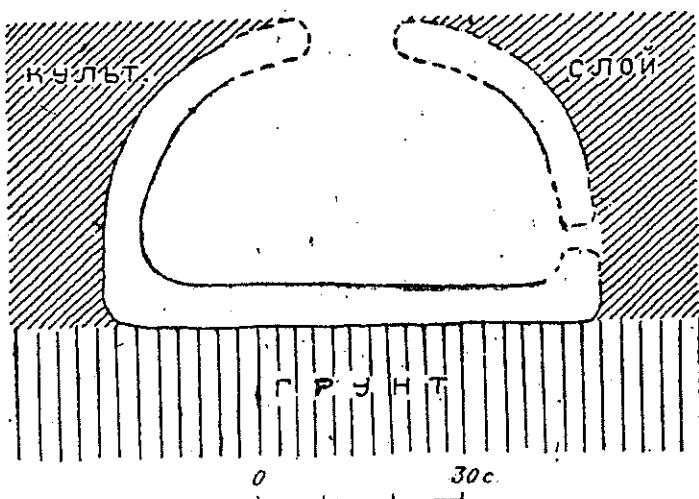
Печы для выплаўкі жалеза рабіліся з дзікага каменю, які набіваўся глінаю. Былі і глінабітныя печы, якія будаваліся ў зямлі. Плавільныя печы былі конуснай і цыліндрычнай формы і мелі невялічкія разьмеры—да 71 см у вышыню і да 53 см у шырыню. Безумоўна ў больш буйных, лепш абсталяванных, рудняў былі печы і некалькі большых разьмераў, але аб іх нам пакуль што нічога не вядома.

Самая операцыя выплаўкі жалеза была такая: падрыхтаваная плавільная печ спачатку высушвалася, затым праз верх яна набівалася драўляным вугалем і калі апошні добра распальваўся, засыпалі зьверху раздробленую руду, зьверху якой ізноў клалі вугальле, а затым ізноў руду, і так да самага верху. Печ потым паддувалася зьнізу праз сапло мяхамі. Выплаўка цягнулася 8—12 гадзін і адбывалася ня больш двух раз у суткі. Расплаўленая руда абарачвалася зьнізу

крыцу, а зьверху заставаліся больш лёгкія шлакі. Пасля выплаўкі печ разламвалася ломам і вымаліся жалезныя зыліткі—крыцы, якія потым яшчэ апрацоўваліся ў кузнецкім горне гарачым каванынем вялікім крычным молатам, з тым каб атрымаць з крыцы коўкае, прыгоднае для розных вырабаў, жалеза. У такія печы змяшчаліся да 2 пудоў руды (15;17).

Цікава адзначыць, што і зараз яшчэ існуюць на Валыні (Заходняя Україна) майстэрні, дзе вялікі молат прыводзіцца ў рух вадзяным колам (мал. 4 і 5) (36, стар. 118—119).

Адзін з такіх жалезных молатаў знайдены на месцы былога рудаплавільні ў в. Есіпава Рудня, Мазырскага раёну (гл. стар. 27—28). Молат гэты мае 52 кілё (3 п. 10 ф., тыпу мал. 3 толькі нос молата клінавідны) вагі. Аб захадцы такіх-жы молатаў ёсьць весткі і з в. Рудні Нісімкаўскай, Чачэрскага раёну (23). Знайден яшчэ адзін грубой апрацоўкі жалезны молат (вагой 108 кг або 6 пуд. 15 ф.) на месцы былога рудні XVII—XVIII ст. на р. Гайне, у савгасе Антонопаль (Антапольле), Юраўскага сельсавету, Смалевіцкага раёну (мал. 3) (34). Былі мабыць молаты і большых разьмераў, але такія вялікія малаты (вагой да 13—15 пудоў), якія, напрыклад, адзна-

Мал. 2. Схэматычны разрэз старажытнай (каля 1500 г. таму назад) жалезаплавільнай печы з гарадзішча каля в. Лабэншчына, Заслаўскага раёну (да стар. 5).

чаюцца архіўнымі дакумэнтамі на тульскіх заводах XVII ст. (20), на Палесьсі наўрад ці былі.

Як расказваюць мясцовыя старажылы, на рудаплавільні каля хут. Рудні Старой (каля с. Мілашэвіч), Лельчицкага раёну (гл. на стар. 22) стук вялікіх молатаў, якія прыводзіліся ў рух вадой, быў чутны вельмі здалёку.

Тут цікава прывесці вытрымку з аднаго апісання спосабу выплаўкі жалеза на Беларусі ў XVIII ст., а іменна з „Описания Кричевского графства или бывшего староства“ (1786 г.) А. Мэйера (15;22). Гаворачы аб плавільнай печы, Мэйер піша: „Крычаўскія рудаплавільні, падобна іншым беларускім, складаюцца большай часткаю з аднаго толькі жалезнага молата, які дзейнічае разам з надуваннем мяхоў вадою. Домны ў іх бываюць маленъкія, так што на больш зъмішчаюць у сябе, як ад аднаго да двух пудоў руды, і не часьцей двух разоў у суткі напаўняюцца. Яны маюць від конусны і руднікі насыпаюць іх съпярша вугальлем і, распаліўши іх, напаўняюць памаленьку рудой, якую зверху зноў накрываюць вугальлем і да таго часу пакідаюць у такім стане, пакуль у домне знайдуць ужо зусім выплаўлене жалеза“. Такі спосаб выплаўкі жалеза ў XVII-XVIII ст. існаваў ня толькі на Беларусі (17), але і ў прылягаючых краінах, як, напрыклад, у былых Сураскім, Новазыбкаўскім, Гарадніянскім і інш. паветах б. Чарнігаўскай губ. (31; 32).

Падлічан, што 40 пудоў руды, 2 карабы драўлянага вугалю і некаторая колькасць вапны, якая дамешвалася да руды ў якасці флюсаў, давалі ад 4 да 7 пудоў крыцы (17).

Паводле апісання таго-ж А. Мэйера, ў Крычаўскім графстве: „Здабыванае з гэтай руды (балотнай,—А. Л.) жалеза багата на сталь і руда лёгка расплаўляецца, таму што яе ў дванаццаць гадзін растапіць і з дзесяці пудоў руды напэўна два пуды жалеза атрымаць можна“ (15; 22).

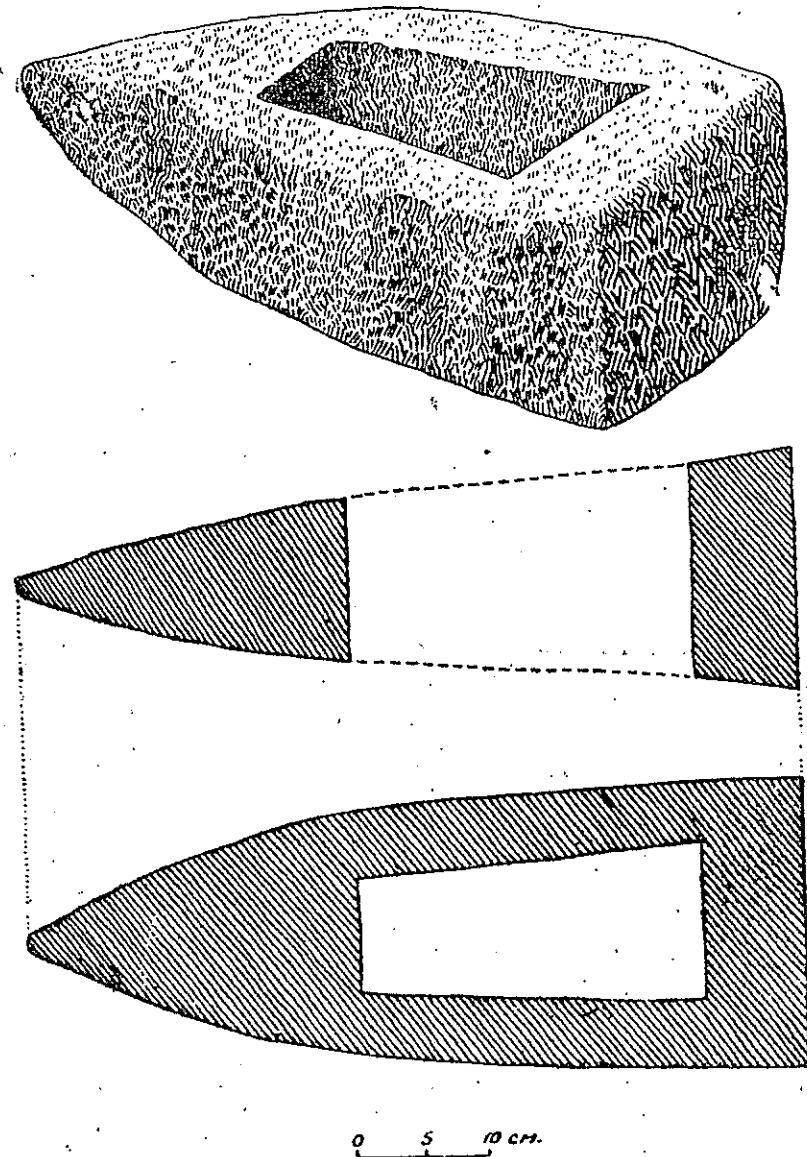
Аб тым, колькі прыблізна выраблялася жалеза ў год у XVIII ст. на тэй або іншай рудні Палесьсе, абсталяванай вадзянымі коламі, пэўных даных у нас пакуль што няма. Але нам вядома, што такія рудні XVIII ст. у былой Чарнігаўскай губ. выраблялі ад 70—120 да 500 пудоў жалеза ў год (31, стар. 363; 32, стар. 330-331).

По расказам старажылаў, у XIX ст. на рудаплавільні ў в. Дзямідаўская Рудня, Нараўлянскага раёну (гл. ніжэй стар. 31) выраблялася ад 7 да 15 пудоў жалеза ў дзень. Такім чынам, на гэтым і таму падобных заводах Палесьсе ў XIX ст. вырабляліся сотні і нават тысячы пудоў жалеза ў год. А некаторыя лепш абсталяваныя заводы на Беларусі выраблялі і нават дзесяткі тысяч пудоў жалеза і чыгуну ў год (17).

Але побач з рудаплавільнімі, якія мелі некаторое мэханічнае абсталяванье, існавалі, як ужо адзначалася вышэй, і рудаплавільні, дзе праца вялася выключна ўручную. Яны мала чым адрозніваліся ад рудаплавільняў вельмі старажытных часоў, якія больш падрабязна апісаны намі ў ранейшай працы (15). Так, напрыклад, І. Ростафінскі (Polska z czasów

przedhistorycznych, 1887), апісваючы спосаб выплаўкі жалеза сялянамі, гаворыць... „Простая печ, якую жыхар Валыні яшчэ сёньня ставіць у хаце, троху вугальля і мех, які прыводзіцца ў рух рукою чалавека, вось усё, што патрэбна для атрыманьня на працягу некалькіх гадзін гэтага мэталю“ (цытуецца па нашай працы, 15; 35).

Пра такія, мабыць, прымітыўныя рудаплавільні-кузьні, якія існавалі на Палесьсе яшчэ ў другой палове XIX ст.,

Мал. 3. Жалезны молат вагой 108 кілё (6 пуд 15 фунт.) з былой рудаплавільні XVII—XVIII ст. Антонопаль (Антапольле), Юраўскага сельсавету, Смалевіцкага раёну (да стар. 9).

піша В. Маракуеў: „Па глухім мясцом Палесься жывуць амаль у дзікім становішчы сямействы буднікаў і руднікаў. Першыя здабываюць паташ, а другія—жалезнью руду. Гэта былі большай часткай беглыя ад памешчыкаў з Валыні невядома адкуль трапіўшыя сюды людзі. Адарваныя ад усяго савету непраходнымі балотамі, пасяліўшыся сярод глухіх лясоў, яны зарабляюць тут сабе беднае харчаванье; яны

здабываюць попел і руду; апрача таго на невялікіх кавалках зямлі, раскіданых па лясох, яны сеюць жыта і ячмень...

Руднікі здабываюць балотную руду і апрацоўваюць яе на месцы кавалкамі велічынёй з галаву чалавека; затым руда адвозіцца ў мясцовыя кузьні, дзе выбіваецца з яе і выцягваецца жалеза. Частка жалеза ідзе ва ўласнасць рудніка; ён робіць з яго сашнікі і іншыя дробныя рэчы. Праўда цяпер промысел гэтых ўсё больш занепадае" (18).

У прыведзенай вытрымцы, паміма памінаньня аб кузьні, гаворыцца і аб тым, што з жалеза вырабляліся сашнікі і інш. дробныя рэчы (гл. дадатак за № 39 на стар. 39).

Таксама старажылы в. Еўтушкавіцкая Рудня, Мазырскага раёну (гл. на стар. 29) прыводзяць успаміны, што на рудаплавільні гэтай ў старых часах (у другой палове XIX ст.) вырабляліся сашнікі для сох і выцягваліся шыны для колаў.

З гэтага можна бачыць, што крычнае жалеза, якое ў XVIII-XIX ст. выраблялася ў Палесьсі на руднях, асабліва на руднях якія ня мелі мэханічнага абсталяваньня, было нявысокай якасці і ішло ў большасці для вырабу дробных гаспадарчых прылад. Для XVIII ст. мы маём такія ж весткі па Крычаўскаму раству, Той-жа Мэйер піша: „Жалеза гэта ў Крычаўскім старстве апрача сашнікоў і мужыцкіх сякер ні на што ня ўжываецца, хаця будучы толькі крапчэй кавана, і на іншыя работы гадзілася-б“ (15; 22).

Такія-ж даныя аб якасці жалеза, якое выраблялася на руднях у XVIII ст., мы маём і ў был. Чарнігаўскай губ., а іменна:..., вырабляецца ў ёй (Вепрынскай рудні—А. Л.) жалеза з руды, якая здабываецца ў дачах... ваколічных сёл, за плату ўсякі воз па 5 кап. Жалеза вырабляецца самае простае, крушонае, якое ўжываецца на лемях і невялікія шыны, якога выходзіць у месяц ад 30 да 40 пудоў, а ў год да 500 пудоў, на суму больш 300 руб., па 80 кап за пуд“ (31, стар. 363).

Такія-ж даныя аб якасці жалеза мы маём і па іншых руднях XVIII ст. тэй-же Чарнігаўшчыны (31, стар. 392). Так, напрыклад, Шафонскі піша, што ў XVIII ст. у Чарнігаўшчыне „руда... з балота дастаецца, з якой адзін толькі чыгун плавіцца і дробныя палоскі жалеза выкоўваюцца, якія параўнальна з сібірскім і іншым вялікарасійскім жалезам нічога не значаць, а толькі ў аднэй Малой Расіі і то мала працяглівасці“ (32, стар. 20) (гл. дадатак за № 39 на стар. 39).

Пры выплаўцы жалеза ў прымітыўных плавільных печах значны процэнт жалеза заставаўся ў шляках. Так, напрыклад, у ранейшыя часы фэўдалізму ў шлаках заставалася да 75% нескарыстанага жалеза.

Шлакі некаторых рудаплавільняў XVIII ст., напрыклад, каля в. Рудакова, Хойніцкага раёну, маюць у сабе 71,35% жалеза, а руда ў гэтым-же раёне каля в. Багушы і многа іншых (гл. ніжэй съпіс вёсак Хойніцкага раёну) мае ад 30 да 52,46% жалеза (11), а каля в. Астроўе, Дубраўкі і Судкова, Лоеўскага раёну руда мае ў сабе 47,40—56,29 і нават 58,64% жалеза (24). Шлакі ў некалькі пазнейшых заводаў (XIX ст.)

у раёне в. Бярозаўскі (Слабада Клесіна), Нараўлянскага раёну маюць 50,12% жалеза, у той час як руда ў гэтых мясцох мае да 54,6% жалеза (9).

Гэтыя даныя ўкосна съведчаць аб тым, што на некаторых (калі не на большасці) руднях Палесься процэс здабывання жалеза амаль не адразыніваўся ад ранейшых часоў і што нават у XIX ст. руда пры выплаўцы давала нізкі працант жалеза, якога заставалася ў шлаках да 50%.

Гэтыя-ж даныя таксама паказваюць і на тое, што тыя, часам вялікія запасы шлакаў, якія засталіся на месцы былых старажытных заводаў, прадстаўляюць сабою значную каштоўнасць, як сырвіна, для выплаўкі з іх жалеза.

Для рудаплавильняў Палесься руда съпярша мабыць скрыстоўвалася там, дзе яна выступала на паверхню, а таксама і там, дзе яна была відаць у берагох рэк і ручаяў. Аднак, запасаў гэтай руды было і мала, і не заўсёды руда была добраякаснай, а таму яе прыходзілася адшукваць і выкопваць з-зямлі. Аб гэтым съведчаць і тыя ямы, якія засталіся пасля гэтага, напрыклад, каля былога рудаплавильні хутару Рудня Старая (каля в. Мілашэвіч), Лельчицкага раёну (гл. ніжэй съпіс). Аб тым як шукалі руду ў Магілеўшчыне, Мэйер піша наступнае: „Крычаўская жалеза-рудная зямля сустракаецца толькі ў балотах, якія займаюць нізкія месцы, па якім руднікі шукаюць яе вострымі жалезнімі щупамі, утыкаючы іх ў балоты і пазнаючы імі па цвёрдасці зямлі тыя месцы, дзе ім шукаецца жалезнную руду патрэбна“ (15; 22).

Аб тым як капалі руду (і нават зімой) для тульскіх жалезаплавильных заводаў XVII ст. (20), мы можам прыблізна меркаваць, напрыклад, як гэта рабілася і ў нас на Палесьсе. Так, напрыклад, з архіўных докумэнтаў аб тульскіх і каширскіх жалезніх заводах мы чытаем: „І рудакопшчыкі кажуць, што на рудакопных мясцох жалезная руда выходзіць і што 11 равоў прайшлі, а жалезнай руды ў іх няма, і тыя роўшчыкі пачалі новыя равы праходзіць“... (20, стар. 190). З гэтага і іншых докумэнтаў відаць, што для здабывання руды патрэбны былі матыкі, кліны, а для разьбівання руды „болды“. Руду капалі і летам, і зімой, прычым, летам загатаўлялі руду для зіміх перавозак на падводах.

На Палесьсе мабыць таксама здабывалі руду і летам, і зімой, таму што у многіх мясцох руду з балота можна было вывесці толькі зімой, калі балоты, рэкі і ручай замярзалі, тым больш, што часам руду прыходзілася вазіць здалёку.

Для рудаплавильняў патрэбна было многа драўлянага вугалю. Для гэтай мэты існавалі на Палесьсе да і ў іншых мясцох, мабыць, спэцыяльныя пабудовы, абы якіх нам мала што вядома. Карысталіся рудаплавильні вугалем і ад смалакуранных заводаў, якіх на Палесьсе, паводле нашых назіранняў, было многа. Рэшткі гэтых заводаў (вал у выглядзе падковы з ямай пасярод і рэшткамі вугалю і інш.) завуцца „майданамі“. Так, напрыклад, С. Л. Катарскі, апісваючы запасы балотнай і азёрнай руды ў раёне Клесіна (цяпер

в. Слабада Клёсінская, Нараўлянскага раёну,—гл. ніжэй съпіс) і гаворачы аб магчымай пабудове жалезаплавільнага заводу, піша: „Вугаль зъяўлецца там адкідам смалакурнай вытворчасці”... (9).

Гэта съведчаньне Катарскага аб адкідах вугалю на смалакураных заводах, якія ня скарыстоўваліся нікім, адносіцца да 90-х гадоў мінулага стагодзьдзя, калі рудаплавільні ў Палесьсі ўжо амаль зусім перасталі існаваць. Наўрад ці не скарыстоўваўся гэты вугаль у ранейшыя часы, тым больш што ёсьць даныя, праўда, пра Гомельшчыну (17), аб тым, што лесу нават не хапала для выпалу вугалю для рудняў.

З вышэйпрыведзенага відаць, што рудаплавільні на Палесьсі, як і ў іншых мясцох, ня гледзячы на сваё прымітыўнае абсталяваньне, маглі засноўвацца ў большасці буйнымі памешчыкамі, у распараджэні якіх была значная колькасць прыгонных сялян; асабліва гэта адносіцца да тых рудаплавільні ў, якія мелі мэханічную абсталяваньне за кошт вадзянай энэргіі. Так, напрыклад, у канцы XVIII стагодзьдзя па рэестру рудняў на Палесьсі (у был. Мазырскім і Рэчыцкім паветах) значыцца, што рудні: Загальская, Смолічаўка (цяпер в. Смалігава Рудня, Нараўлянск. р.), Дзямідаўка (в. Дзямідаўская Рудня, Нараўлянск. р.) і Новая Рудня (Ельскага раёну) належалі генэралу Сіверсу; Удалёўка (цяпер в. Рудня Удалёўская, Хоніцкага р.) і Пясочная (Пясочанка, Лоеўскага раёну)—памешчыку Ракіцкаму; Тульгавічы (Хойніцкага раёну)—Стоцкаму; Верасот—Гразоўскому; Рэтава—генэралу Сакену; Глінка (Петрыкаўскага р.)—памешчыку Смагаржэўскому; Рамязы (Ельскага раёну)—Пісарэвічу; Булевá—памешчыку Павіту (17) (аб некаторых з іх гл. ніжэй съпіс).

У XIX ст. вядома, што рудаплавільні заводы каля вёсак Дзямідаўская Рудня, Ніжня Мальцы і Рудня Аляксандраўская, Нараўлянск. раёну належалі графу Горвату; Рудня Старая (каля в. Мілашэвіч) Лельчицк. р.—памешчыку; рудня ў в. Малы Бокаў, Мазырскага раёну—памешчыку Талстому (гл. ніжэй съпіс) і інш. (39).

І з гэтага, пакуль што кароткага, съпісу відаць, што некаторым памешчыкам належала нават па некалькі рудняў.

Частка рудняў Палесься, мабыць як і ў іншых мясцох, выраслы з ранейших (XV—XVI ст.) яшчэ больш прымітыўных рудаплавільні. Так, напрыклад, С. Томсінскі ва ўводзінах да матар'ялаў аб тульскіх і кашырскіх жалезных заводах (20, стар. XVIII) піша: „Задоўга да організацыі вывучаемых намі заводаў (XVII ст.—А. Л.) зъявілася рамяслу, г. зн. „першая форма прамысловасці, якая адрываецца ад патрыярхальнага земляробства“ (Ленін)... Хатні спосаб вытворчасці ўжо ў XVI ст. практыкаваўся ў шырокіх разьмерах. Ручныя горны былі шырака распаўсюджаны ў дамох сялян”... Аднак, даць ясны малюнак гісторыі рудняў на Палесьсі ў XVI—XIX ст., як адзначалася ўжо вышэй, можна будзе толькі на падставе грунтоўнага вывучэння літаратурных і асабліва архіўных крыніц.

Рудаплавільні Палесься ў эпоху прыгоньніцтва належалі памешчыкам—прыгоньнікам. Уся работа на гэтых руднях як па здабываньню, падвозу руды і выпалу вугалю, так і па выплаўцы жалеза і інш. вялася, як і ў іншых мясцох (17; 20), амаль выключна сіламі прыгонных сялян.

Некаторыя з гэтых рудняў, здаваліся памешчыкамі на водкуп або ў арэнду. Такія факты, напрыклад, вядомы для XVIII ст. у был. Чарнігаўскай губ. Так, пра тую-ж Вепрынскую рудню 1781 г. Лазарэўскі піша: „жалезную рудню трymающу на водкуп у год па 70 руб. падданыя гэтай

Мал. 4. Від майстэрні (гамэрні) з вядзяным колам у в. Падлужанай (Палесься Заходнай Украіны) (да стар. 9).

вёскі Зымітра Ліцёнак з таварышамі, усяго 6 чалавек”... (31, стар. 363), і далей, пра рудню ў в. Падлуж: „Гэта рудня разам з млынам знаходзіцца па водкупу ў тутэйшых трох мужыкоў, за плату ў год 90 руб. і таму, што ў гэтай рудні вырабляеца жалеза, прыгоднае для вясковай гаспадаркі, так: плугавыя лемяхі, „чересла”, дык і распрадаюць яго тут-жа прыяжджающим пакупніком” (31, стар. 392), і ўрэшце, пра рудню таго-ж XVIII ст. у в. Рудня-Дзёменка: „Пры гэтай рудні хаткі жылыя рудніцкія, а іменна: Сымон Іваноў і Тодар Жыгальскі, яны трymаюць у арэндзе рудню ўдвух, і чэлядзь ix—12 хат” (31, стар. 422).

Там дзе рудні засноўваліся ў існуючых ужо вёсках, прыгонныя сяляне гэтай вёскі працавалі на руднях. Так, напрыклад, частка сялян в. Жмурніцкая Рудня (гл. ніжэй у съпісе в. Жмуринае), Лельчицкага раёну ў мінулым была рудако-

памі. Адзін канец вёскі Рамязы ў Ельскім раёне завецца „Рудняй”. Гэта съведчыць аб тым, што тут была рудаплавільня і што яна аблугоўвалася прыгоннымі сялянамі гэтага канца вёскі. У вёсцы Дзямідаўская рудня, Нараўлянскага раёну жыве 15 сем'яў, якія зьяўляюцца патомкамі былых рабочых мясцовай рудні; яны нават маюць і прозвішча—Рудніцкія (гл. ніжэй вёску пад № 97).

Там-жа, дзерудаплавільні будаваліся на незаселеных мясцох, памешчыкі сялілі тут сваіх прыгонных сялян і такім чынам узынікаў новы пасёлак, як, напрыклад, Рудня Старая (каля в. Мілашэвіч) Лельчицкага раёну і інш.

Для XVIII ст. такія-ж факты вядомы і ў Чарнігаўшчыне (31, стар. 338, 378, 405 і 422).

Па тэй-же Чарнігаўшчыне Лазарэўскі падае даныя аб колькасці двароў і сем'яў, якія аблугоўвалі некаторыя рудні XVIII ст. Так, напрыклад, пры рудні в. Палуж было: „работнікаў руднянскіх, якія з дварамі сваімі жывуць—12” (31, стар. 392), і далей, пры рудні вёскі Рудня-Дзёменка значыцца, што … „чэлядзь іх (двух арандатарапаў,—А. Л.)—12 хат.” (31, стар. 422).

Для організацыі работы на рудаплавільнях, як вядома, патрэбны былі больш-менш кваліфікованыя кіраўнікі—майстры. Калі яня было ў памешчыка сваіх такіх майстраў і наогул кваліфікованых рабочых, ён выпісваў іх з іншых месц і нават здалёку, чужаземцаў (17; 20). Так, напрыклад, ёсьць даныя, што для работы на рудаплавільні ў вёсках Грабяні, Лельчицкага раёну і Рудня Аляксандраўская, Нараўлянскага раёну (гл. ніжэй съпіс) былі выпісаны рабочыя—руднікі з іншых месц. У патомкаў гэтых рабочых і цяпер яшчэ ёсьць нават дагавары аб тым, што яны павінны былі плавіць руду (5; 8). Примаючы-ж пад увагу вялікую колькасць рудаплавільняў, якія існавалі на Палесьсі, зразумела, што яны патрэбавалі і вялікую колькасць рабочай сілы, у тым ліку і майстроў, і падмайстраў.

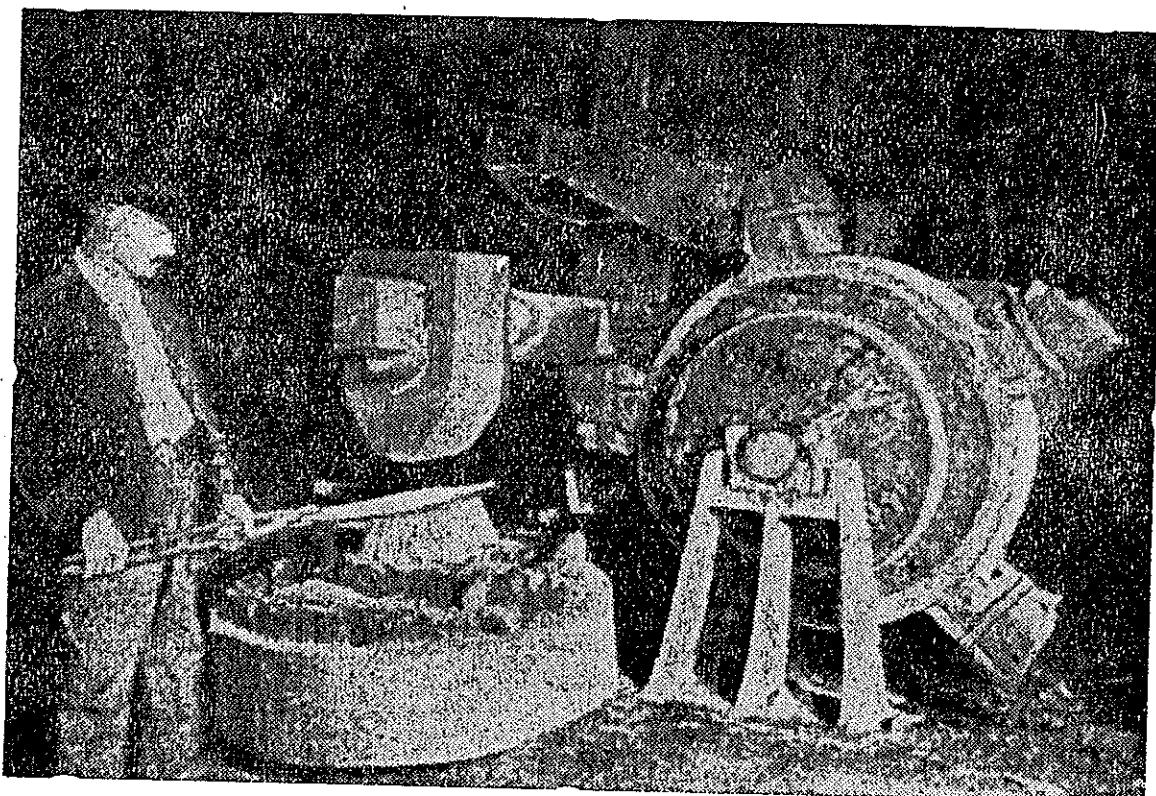
Як адзначалася вышэй, у Беларусі ў XIX ст. вырабляліся ў год дзесяткі і нават сотні тысяч пудоў жалеза і чыгуну. У Палесьсі, якое па колькасці гэтых рудняў стаіць на першым месцы ў Беларусі, выраблялася мабыць таксама многа гэтага металю.

Рудні на Палесьсі магчыма ў большасці аблугоўвалі толькі маёнтак. Так, напрыклад, рудня ў в. Белабярэская Рудня, Нараўлянскага раёну вырабляла жалеза толькі для маёнтку. Акрамя таго з жалеза на тых-же руднях вырабляліся розныя сельска-гаспадарчыя прылады і іншыя вырабы (сашнікі, сярпы, косы, сякеры, цвякі, шыны і шмат інш.) і для прыгонных сялян. Мяркуючы па вялікай колькасці рудняў, існаваўшых на Палесьсі, магчыма, што жалеза і вырабы з яго вывозіліся за межы Палесься, а таксама прадаваліся ў гарадох і мястэчках самога Палесься, падобна таму, як гэта было ў Чарнігаўшчыне. Так, напрыклад, Шафонскі піша, што ў XVIII ст. з рудняў „прадаюць жалеза па

мястэчках і ў г. Чарнігаве", а таксама „па таргох і ярмарках" і г. д. (32, стар. 330-331). Прадавалі жалеза з арандованых рудняў і на месцы вырабу яго (31, стар. 392).

Аднак, усе гэтыя і іншыя пытаныні, звязаны з гісторыяй жалезнай прамысловасці на Палесьсе, яшчэ патрабуюць грунтоўнага вывучэння і пераважна па архіўным матар'ялам.

К пачатку другой паловы мінулага стагодзьдзя рудні Палесься, як і ва ўсёй Беларусі (17), прыходзяць у заняпад. Ліквідацыя прыгону моцна ўдарыла па дакапіталістычнай мануфактуры, у тым ліку і жалезнай. Дармовая рабочая сіла прыгоннага сялянства была выбіта з рук памешчы-

Мал. 5. Майстэрня (гамэрня) з молатам, які прыводзіцца ў рух вадзяным колам. в. Падлужнае (Палесься Заходнай Украіны) (да стар. 9).

каў. Рудні пачалі закрываць. Правядзеніне новых чыгунак, якія звязалі Беларусь з жалезаздабычальнымі і жалезаапрацоўчымі цэнтрамі былой імперыі—Данецкіт басейнам, Уралам,—зрабілі жалезаздабычальнную прамысловасць на Беларусі нерэнтабільнай і выклікалі яе заняпад і поўнае спыненіне ў другой палавіне XIX ст.

К канцу другой палавіны мінулага стагодзьдзя на Палесьсе існавала толькі нязначная частка рудаплавільняў (аб іх і цяпер яшчэ нават помніць старажылы), вытворчасць якіх грунтавалася ўжо на капиталістычных пачатках. Побач з гэтымі рудаплавільнямі існавалі ў канцы XIX ст. і сялянскія прымітыўныя, выключна на ручной работе, простыя печы па выплаўцы жалеза, аб чым ужо гаварылася вышэй (стар. 10-11). Яны таксама спынілі сваю работу ў канцы мінулага стагодзьдзя.

СЪПІС

рудняў і месц адкладаў балотнай руды на Палесьсі.

Беларускае і Украінскае Палесьсе, як ужо адзначалася вышэй, зъяўляеца аднай з найбагацейшых краін у гэтых Савецкіх рэспубліках на адклады балотнае руды ці бурых жалезнікоў. Аб гэтым съведчаць і сотні розных назваў вёсак, рэк, урочышч і т. п., звязаных, па-першае, з наяўнасцю ў гэтай мясцовасці балотнай руды, а, па-другое, з існаваўшымі ў мінулым дзесяткамі жалезаплавільных заводаў, ці як звалі іх, рудняў.

Так, напрыклад, такія назвы як розныя „Рудні“ і далей „Рудая Валока“, „Руда“, „Руднішча“, „Рудзенька“, „Рудзец“, „Рудавіна“, „Рудзіца“, „Рудка“, „Рудзішча“, „Рудка“, „Рудніца“, „Рудаўка“ „Руды“, „Рудакова“, „Рудакоўская сенажаць“, „Ржава“, „Жалезніца“, „Жалезня“, „Крывавая Ніва“ і многа іншых (часткова аб іх гл. съпіс і карту; 7),— усе яны зъяўляюцца съведкамі таго, што ў гэтых мясцох ці ёсьць адклады руды, ці тут здабывалася руда, ці ўрэшце тут адбывалася выплаўка жалеза з гэтай руды, якая выкопвалася блізка або водаль ад заводу.

Аднак, зразумела, усе гэтыя назвы паказваюць толькі на нязначную колькасць месц адкладаў балотнай руды. Як паказалі досьледы, многа мясцовасцьцаў з вялікімі адкладамі руды носяць зусім іншую назову. Ёсьць, напрыклад, таксама вёскі і пасёлкі, у якіх існавалі рудаплавальні, аднак назва іх зусім ня звязана з „рудой“ (вёскі: Грабяні, Лельчицкага раёну, Сняядзін, Петрыкоўскага раёну, Малы Бокаў, Мазырскага раёну і інш.). Праўда, тут трэба адзначыць, што магчыма гэтыя вёскі раней мелі прыстаўку „Рудня“, якая ў звязку са спыненнем тут работ па выплаўцы жалеза адпала і засталася толькі тая назва, якая да нас дайшла. А такія прыклады мы маём у вялікай колькасці.

Так, сучасныя вёскі Верхня Мальцы, Ніжня Мальцы, Нараўлянскага раёну раней зваліся: Рудня Верхня-Мальцаўская, Рудня Ніжня-Мальцаўская; вёскі: Яўтушкавічы, Мазырскага раёну, Дзямідава, Нараўлянскага раёну, раней зваліся: Яўтушкавіцкая Рудня, Дзямідаўская Рудня. Гэтыя назвы

вёсак і многа іншых (гл. ніжэй сьпіс) на старых картах (трохвёрстках і інш. картах мінулага стагодзьдзя) значаща з прыстаўкай „Рудня“, тады як на новых картах гэтых прыставак няма.

Тут цікава адзначыць, што многія вёскі і пасёлкі раней мелі назву бяз прыстаўкі „Рудня“ і потым, калі ў тэй або іншай вёсцы будавалася рудаплавальня або пачалі здабываць руду, дык і вёскі атрымоўвалі новую назуву з прыстаўкай „Рудня“, якая з часам (пасля зынікнення рудаплавальні або спынення здабывання руды) ізноў адпадала.

Варта адзначыць яшчэ і такія назывы, як „Стара Рудня“ і „Новая Рудня“. Гэтыя назывы съведчаць, па-першае, аб tym што побач са старымі руднямі ўзынікалі новыя там, дзе былі выяўлены новыя адклады руды, а па-другое, што персанос рудні на новае месца часам выклікаўся недахопам на старым месцы сырвіны—балотнай руды. Некаторыя ж рудні, дзе запасаў сырвіны было даволі многа, існавалі на працягу дзесяткаў год. Так, напрыклад, рудні ў в. Новая Рудня, Ельскага раёну, у в. Дзямідаўская Рудня, Нараўлянскага раёну і інш. існавалі ў XVIII і XIX ст.

Усяго на Беларускім (акрамя Украінскага; гл. сьпіс) Палесьсі пакуль што з пэўнасцю выяўлена 48 месц, дзе існавалі ў розныя часы рудні (гл. сьпіс і карту). Апрача таго 13 месц адзначана (акрамя Украінскага Палесься), дзе хача пэўных даных (апрача съведчанья саміх назваў і месцаў знаходжання вёсак) аб існаванні рудняў і няма, але дапускаецца, што тут яны былі.

Апрача таго ў сьпіс унесены пэўныя даныя аб мясцох, дзе ёсьць адклады руды. Такіх пунктаў, акрамя дробных урочышч, на Беларускім Палесьсі налічваецца звыш 127 (гл. сьпіс і карту). Разам з tym на карце паказана да 70 месц, дзе дапушчаецца па tym-жа вышэйпаказаным адзнакам наяўнасць адкладаў балотнай руды.

Як паказалі досьледы, запасы балотнай руды ў Палесьсі налічваюць дзесяткі мільёнаў пудоў (гл. увагу на стар. 36). Хэмічны аналіз балотнай руды паказвае на прысутнасць у ёй значнага процэнту жалеза, а іменна да 50—58 (гл. аб гэтым вышэй на стар. 12 і ніжэй на стар. 21, 25, 34, 35).

Усе гэтыя, яшчэ далёка няпоўныя, даныя гавораць за тое, што ў Палесьсі пры больш широкіх і дэтальных спэцыяльных досьледах, можна будзе з часам скарыстаць болотную руду для разгортання жалезнай прамысловасці ў БССР.

Зараз-жа балотная руда на Палесьсі і ў іншых мясцох БССР скарыстоўваецца часам сялянамі толькі на падмуркі хат, печаў (гл. пас. Ільліча пад Петрыкам і х. Заводны Востраў, Ельскага раёну) (5;16), будуюць скляпы, а раней будавалі нават хаты ў Веткаўскім раёне (в. Тарасаўка, Лявонцьеўва, Купрэўка; мал. 9) (25—27) і нават рабілі падмуркі для цэрквеў (в. Тарасаўка, Веткаўскага раёну) (25). Часта сяляне рудой замест каменя высыпаюць дарогі (в. Бесядзь

і м. Ветка, Веткаўскага раёну) (25). У некаторых мясцох перапаленую руду ўжываюць у якасьці чырвонай фарбы (мал. 8) для абломалёўкі акон, дзвярэй, падлогі, тыну і інш. (5;16), а таксама і для афарбоўкі тканіны (в. Бярозаўка, Мазырск. р., стар. 27).

Зъмяшчаючы ніжэй съпіс рудняў і адкладаў балотнай руды, мы ў заключэнніне зъвяртаемся да ўсіх краязнаўцаў з просьбай зъвярнуць асаблівую ўвагу на выяўленыне яшчэ невядомых старых рудаплавальныхняў (з рэшткамі шлакаў), у тым ліку і плавільных печаў на старажытных селешчах і гарадзішчах, а таксама на выяўленыне новых адкладаў

Мал. 6. Куча балотнай руды на полі каля пас. Ільліча (в. Макарычы) пад Петрыковым (да стар. 24).

балотнай руды. Такія папярэднія краязнаўчыя абсьледванні з прысылкай у БАН апісаныя гэтых месц, узорамі руды і шлакаў дазволяюць потым правесці больш грунтоўныя спэцыяльныя досыледы для вывучэння адкладаў і запасаў балотнай руды.

Акрамя таго, трэба зъвярніць асаблівую ўвагу краязнаўцам і на выяўленыне архіўных дакументаў, звязаных з гісторыяй жалезнай прамысловасці на Беларусі; у прыватнасці вельмі цікава было бы атрымаць тыя докуманты, якія часам ёсьць на руках у сялян (у былых сем'яў рабочых старых рудняў і інш.); аб існаванні такіх документаў намі прыводзяцца ніжэй даныя па вёскам Грабяні, Лельчицкага раёну і Рудня Аляксандраўская, Нараўлянскага раёну (гл. стар. 22 і 32).

Жыткавіцкі раён.

1. в. Вітчына. Ад вёскі ў кірунку да возера Чырвонае-Палесьсе (былое „Князь“ возера) па канаве відаць адклады руды (12).

2. в. Вітчынская Рудня, Блізка каля вёскі і водаль у балоце і ў лесе ёсьць нязначныя адклады балотнай руды у старыя часы каля вёскі была рудня (6).

3. в. Восава. Каля вёскі ў паўночна-заходнім кірунку; ад возера Чырвонае Палесьсе ёсьць адклады руды (12).

4. в. Глушчы. Глядзі в. Юркевічы.

5. пас. Красная Горка. Гл. пас. Красны Труд.

6. пас. Красны. Гл. пас. Красны Труд.

7. пас. Красны Труд. Каля пасёлку Красны Труд, Красная Горка, Красны і заводу „Труд“ ёсьць адклады балотнай руды (12).

8. в. Ляхавічы. Паміж в. Ляхавічы і Жыткавічамі, на SW ад возера Чырвонае Палесьсе ёсьць адклады руды (12).

9. в. Пагібелікі. Па канаве ад вёскі да возера Чырвонае Палесьсе, каля хут. Котча ёсьць балотная руда (12).

10. в. Палянкі. Каля вёські ёсьць адклады бурага жалезняку. Ад р. Утвоха да в. Палянкі ідзе па балоту гаць, якая цалкам насыпана з шлакаў. Паводле слоў мясцовых жыхароў, тут ў старыя часы існавала рудаплавільня, для якой здабывалі навокал вёскі балотную руду; апошняя ў вялікай колькасці знаходзіцца тут на балотах (7).

11. в. Пасталы. Каля вёскі, у розных мясцох ёсьць значныя адклады балотнай руды. Руда добра відаць на працягу 8-10 км. у пракапаных канавах. Адклады руды ёсьць на О і NW ад Пасталоў, каля хутараў Сені, Бойчава, Хвойнае, Доўгае і інш. Руда мае ў сябе жалеза (окісі) 38—44% (2;3;5:10;12). Тут немцы да вайны мяркавалі пабудаваць завод (2).

12. в. Рудня. (на р. Науць). Каля вёскі ёсьць адклады балотнай руды. Тут у старыя часы была рудаплавільня (6) Гл. яшчэ в. Баклань, Петрыкаўскага раёну за № 38.

13. Зав. Труд. Гл. пас. Красны Труд.

14. пас. Юркевічы, на р. Арэсе, Старобінскага раёну. На балотах каля пасёлку ёсьць значныя адклады балотнай руды (7).

15. в. Юркевічы (Глушчы). Каля вёскі ёсьць адклады бурых жалезнякоў. У старыя часы навокал вёскі у балотах здабывалі руду (7). Вёска Юркевічы, паводле Туткоўскага, завеща яшчэ Глушчы або Глушніцы (7).

Тураўскі раён.

16. в. Перароў, Каля вёскі ёсьць адклады балотнай руды (14;28).

17. в. Рудня. На правым беразе рэчкі Мутвіца, каля вёскі ёсьць кучы шлакаў ад выплаўкі тут ў старыя часы жалеза з балотнай руды, якая тут здабывалася. Каля вёскі ёсьць адклады балотнай руды (6;7;14;28).

18. в. Салагубава. Каля вёскі у старыя часы існаваў паташны завод, ад якога засталіся вялікія кучы попёлу. Попел гэты цяпер сяляне вывозяць на поле (6).

19. м. Тураў. У 2 км на SW ад мястэчка, у ўроч. Казаргаць, каля яўрэйскіх могілак, на дюне знаходзіцца селішча часоў эпохі ранняга жалеза (каля 2000 гадоў таму назад), на якім знайдзены шлакі ад выплаўкі жалеза ў старжытныя часы (6).

20. в. Хільчыцы. Каля вёскі ёсьць балотнаная руда (14;28).

21. в. Хлупін. Каля вёскі ёсьць адклады балотнай руды (14;28).

22. в. Чэрнічы. Каля вёскі ёсьць адклады балотнай руды (14;28).

Лельчицкі раён.

23. в. Буйнавічы. Каля вёскі, у ўроч. Курылішчы і Вешчавы Ніўкі ёсьць на паверхні і пад дзёрнам балотная руда (пойма р. Убарці). (5).

24. в. Грабяні. У вёсцы ў старыя часы была рудаплавільня, ад якой засталіся шлакі. У гэтай вёсцы жывуць патомкі былых руднікоў, якія былі калісьці выпісаны з іншых месц для работы на руднях, аб чым съведчыць пісьмовы догавар, які застаўся ў гэтых сялян ад старых часоў (5;8).

Каля вёскі на балотах сустракаюцца рознай велічыні кавалкі руды. Ёсьць адклады руды і пад дрёрнам на плошчы даволі значных разьмераў (5).

25. в. Жмурнае (Жмурнянская Рудня). У старыя часы каля вёскі была рудаплавільня або рудня. Частка насельніцтва вёскі ў мінулым—былыя рудакопы.

Каля вёскі ў балотах вадазбору р. Локніцы сустракаецца на паверхні і пад дзёрнам балотная руда на значнай плошчы (5;7).

26. в. Лельчицкая Рудня (цяпер (Корасьцень). Каля вёскі сустракаецца буры жалязыняк (5;7) Магчыма, што тут была рудаплавільня.

27. м. Лельчицы. За ракою, на палянках, сярод лугу ёсьць уроч. Руднішча. Ад Лельчиц да гэтага месца вылађана грэбля з жалезных шлакаў ад былога тут у старыя часы жалезаплавільнага завodu (21;29).

28. в. Локніцкая Рудня. Каля вёскі ў старыя часы была рудаплавільня. Тут-жа ў пойме р. Локніцы ёсьць адклады балотнай руды (5;7).

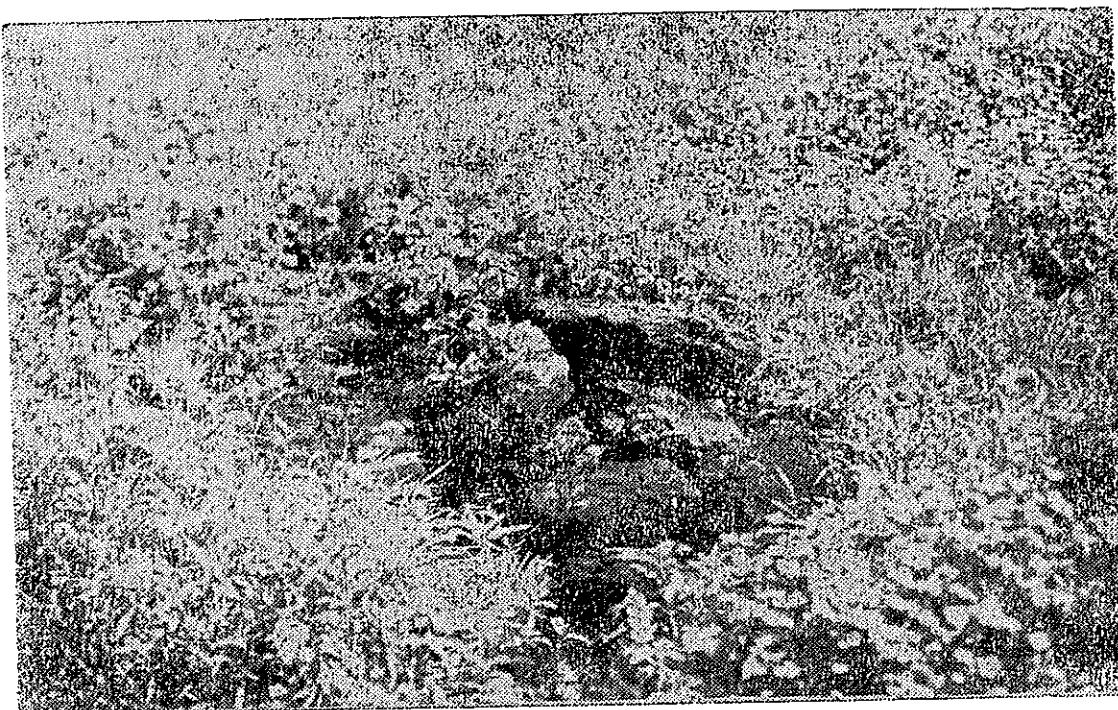
29. в. Рудзішча. Каля вёскі ёсьць адклады балотнай руды (6).

30. хут. Рудня Старая (каля в. Мілашэвіч). Каля млынка Рудня, каля рэчкі ёсьць многа шлакаў ад выплаўкі жалеза. Тут уся грэбля насыпана шлакамі і ляжаць кучы іх. Тут-жа, каля рэчкі, ёсьць ямы, дзе даўней капалі руду. Некаторыя старажылы помніць, як тут была памешчыцкая рудаплавільня і што жалезныя крыцы кавалі вялікімі молатамі, якія прыводзіліся ў рух вадой. Стук гэтых молатаў быў чутны вельмі здалёку (6).

31. в. Рудня (таксама Тартак). Каля вёскі ёсьць месца, дзе знаходзіцца многа шлакоў, якія ляжаць на ўзвышы каля р. Убарці (левая прытокі Прыпяці). Шлакі съведчаць аб tym, што тут у старыя часы была рудня для выплаўкі жалнза (6).

Назва вёскі „Тартак“ съведчыць аб tym, што тут мабыць разам з руднай існавала лесапільня, падобна таму як гэта было ў в. Рудня Глебаўская, Бабруйскага раёну (30).

32. в. Сіманавіцкая Рудня. Тут калісьці была рудаплавільня. Каля вёскі, у пойме р. Сівінаводы ёсьць адклады балотнай руды (5; 7).

Мал. 7. Глыбы балотнай руды сярод пасеваў каля пас. Ільліча (в. Макарычы) пад Петрыковым (да стар. 24).

33. в. Стадолічы. Каля вёскі ў старажытныя часы быў завод па выплаўцы жалеза. У 6 км на поўнач ад вёскі, у ўроч. Перадзельная ёсьць на паверхні і пад дзёрнам балотнай руда на плошчы да 3 га (5).

35. хут. Старая Рудня. Глядзі х. Рудня Старая, № 30.

35. в. Убарская Рудня. Каля вёскі, на р. Убарці (правая прытока Прыпяці) ў старыя часы была рудня для выплаўкі жалеза. Для коўкі крыц скарыстоўвалася энэргія вады. Ад заводу засталося многа шлакаў. Для выплаўкі жалеза бралася руда з мясцовых балот.

Тут-ж, ў пойме Убраці, знаходзіцца адклады балотнай руды. Сустракаюцца кавалкі яе і на паверхні (5; 6; 7; 29).

Петрыкаўскі раён.

36. в. Агбліцкая Рудня. Каля вёскі ёсьць адклады балотнай руды. Тут у старыя часы была рудня для выплаўкі жалеза (2; 5; 13).

Вёска Аголіцкая Рудня знаходзіцца на р. Бобрык (левая прытока Прыпяці). На ёй ад гэтай вёскі знаходзіцца пас. Ру́ўзець, назва якога съведчыць аб тым, што тут ёсьць руда.

Ніжэй ад вёскі па р. Бобрык знакодзяцца яшчэ дзівэ вёскі: Сярэдняя Рудня і Рудня Сылінка в а, каля якіх таксама ёсьць адклады руды (гл. аб іх ніжэй пад №№ 54 і 57).

37. в. Бабунічы. У 2-3 км ад вёскі, у ўроч. Запрудзішча ёсьць невялікія адклады балотнай руды (6).

38. в. Баклань. Лясковіцкага с/с. Каля вёскі ёсьць адклады балотнай руды на плошчы да 7-8 га. У 8 км. на поўночны захад ад гэтай вёскі ёсьць в. Рудня, (Жыткавіцкага раёну), ў якой, па паведамленню, у старых часы выплаўлялі жалеза з балотнай руды (6). Каля гэтай вёскі Рудні ёсьць ямы, магчыма ад здабыўання тут руды (7).

89. в. Балажэвічы. Каля вёскі ёсьць балотная руда (5).

40. в. Глініца. Каля вёскі ёсьць адклады балотнай руды (1).

41. в. Глінка. У XVIII ст. тут была рудня, якая належыла памешчыку Смагаржэўскому (17).

42. в. Івашкавічы. Супроць вёскі, на левым беразе р. Пцічы ёсьць старажытнае (XII ст.) селішча, на якім знайдзены шлакі ад выплаўкі жалеза. Гэтыя шлакі съведчаць аб тым, што тут ёсьць балотная руда (15).

43. пас. Ільліча, (каля в. Макарычы пад Петрыкавам). На ёй пасёлку Ільліча ёсьць поле пад назвай „З-ці сорт“, што значыць дрэйны сорт (знаходзіцца ў 1—1,5 км ад Прыпяці). Мясцовасць гэта даволі нізкая, балоцістая, хация і знаходзіцца вышэй поймы Прыпяці. Распрацоўка пад поле гэтай мясцовасці пачалася пры савецкай уладзе. Усё поле разам з гародамі пасёлку мае чырванаваты колер ад прысутнасці ў глебе окісі жалеза.

Больш за ўсё цікава поле „З-ці сорт“, якое прадэрана равамі для съцёку вады. Тут на плошчы да 20—30 га знаходзіцца амаль на самай паверхні пласт балотнай руды, які перашкаджае нават араць. Сяляне гавораць, што поле тут жужалістася і ў сухі год пасевы выгарают. Па полю раскідана многа выараных кавалкаў руды. Сяляне іх скідаюць у кучы на межах і рабох (мал. 6). Сустракаюцца тут месцы, дзе слой руды дасягае да 50) см і больш у таўшчыню, і сяляне выламваюць вялікія глыбы руды (да 10—15 п.) для сваіх патрэб замест каменя (для падмуркаў хат, печаў і інш.) (мал. 7).

Знайдзены адклады гэтай руды мною ўлетку 1932 г. у часе Палескай экспедыцыі пры наступных абставінах. Пад м. Петрыкавам намі дасьледваліся старажытныя (да 1500 г. таму назад) землянкі, у адной з якіх печка была складзена з пліт балотнай руды; тут-же былі знайдзены і жалезнія шлакі ад выплаўкі жалеза (мал. 10 і 11). Калі мы пыталіся ў насельніцтва аб тым, ці няма тут дзе-небудзь блізка адкладаў руды, нам

паказалі вышэйапісанае месца. Апрача таго, сяляне паведамлі. што ў старыя часы тут памешчык Чапевіч меркаваў пабудаваць жалезаплавільны завод.

Руда мае ў сябе да 45—50% жалежа (6; 14).

44. м. Кapatkevіchy. Балотная руда сустракаецца каля самога мястечка на балоціне Гальца (2).

45. в. Констанцінаўка. Каля вёскі на паверхні знаходзіцца балотная руда (6).

46. в. Конкавічы. Каля вёскі ёсьць адклады балотнай руды. Руда залягае зараз-жа пад дзёрнам (6).

46а. в. Ляскавічы. Ніжэй вёскі па Прыпяці, паміж пас. Кабачок і в. Дарашэвічы, у левым беразе Прыпяці выходзяць адклады торфу, попел якого (багаты лімонітамі) сялянамі скарыстоўваецца ў якасці чырвонай фарбы для афарбоўкі вакон і інш. (мал. 8) (16).

47. в. Макарычы. Гл. пас. Ільліча.

48. в. Рубча. Каля вёскі ёсьць адклады балотнай руды. Руда залягае пад дзёрнам на невялікай плошчы. Сустракаюцца кавалкі руды і на паверхні (6; 14).

49. хут. Рудачка. Руданька (Белка). Каля вёскі ёсьць балотная руда (1).

50. в. Рудня (на левай прытоцы р. Пціч). Тут у старыя часы, магчыма, была рудаплавільня.

51. в. Рудня Камароўская. Магчыма, што тут у старыя часы была рудаплавільня.

52. в. Рудня Хохля. Каля вёскі на канале ёсьць вялікія кучы шлакаў, якія сьведчаць аб tym, што тут у старыя часы адбывалася выплаўка жалеза. У прыгонныя часы ў суседніх балотах здабывалася руда (5; 7).

53. в. Рудня Скаладзінская (Скалодзіна). Каля вёскі, у пойме р. Скалодзінкі ёсьць адклады балотнай руды.

У старыя часы тут была рудня (1; 2; 5; 7).

54. в. Рудня Сылінкі. Каля вёскі ёсьць адклады балотнай руды (6).

55. хут. Руднянскія. Каля хутароў ёсьць адклады балотнай руды (6).

56. в Слабодка (або Слабодка Чалюшчавіцкая). На правым беразе р. Пцічы, на Надвёскі ёсьць селішча (XI-XII ст.), на якім знайдзены шлакі ад выплаўкі жалеза. Гэтыя шлакі сьведчаць аб tym, што ў гэтай мясцовасці ёсьць балотная руда (15).

57. в. Сярэдняя Рудня. Каля вёскі, на р. Бобрык у старыя часы існавала рудня, якая карысталася механічнай сілай рэчкі Бобрык. Каля рэчкі знаходзіцца многа шлакаў, якімі насыпана нават грэбля праз пойму р. Бобрык.

Паводле расказаў сялян, у часы грамадзянскай вайны адгэтуль было вывезена ў РСФСР некалькі вагонаў руды (6).

58. в. Сынядзін (Сымядын). На захад ад вёскі, у ўрочище „Двары“ у старыя часы была рудаплавільня, ад якой заста-

ліся кучы шлакаў. Ёсьць тут і балотная "руда" (6). Рудня тут была не пазней другой палавіны XVIII ст., бо па інвэнтару Съмядышскага графства (Менскі гістарычны архіў) рудня ўжо ня значыцца.

Ельскі раён.

59. в. Валаўская Рудня. Каля вёскі ў старыя часы была рудня для выплаўкі жалеза, ад якой засталіся шлакі.

Каля гэтай-же вёскі, у пойме р. Батыўлі (левая прытока р. Славечні) сустракаюцца кавалкі руды на паверхні, а таксама і пад дзёрнам на даволі значнай плошчы (5).

Мал. 8. Выходы торфу (багатага на окіс жалеза) на Прыпяці паміж вёскамі Ляскавічы і Даращэвічы. З гэтага торфу сяляне выпальваюць чырвоную фарбу (да стар. 20 і 25).

60. в. Верхняя Рудня. У пойме р. Славечні ёсьць адклады балотнай руды.

Каля гэтай-же вёскі Верхняя і Новая Рудня ёсьць многа шлакаў ад выплаўкі ў старыя часы тут жалеза. Балотная руда ў пойме рэчкі ёсьць і каля в. Маркуцкі Млынок (5).

61. хут. Заводны Востраў. Навокал Заводна-Астраўской школы, у балотах вадазбору р. Батыўлі, ва ўроч. Рудая Валока, Папоў Востраў, Вілкі, Сылепча, Рэчыца знаходзяцца на глыбіні да 1 м. адклады балотнай руды. Плошча адкладаў дасягае амаль 100 га.

Знаходзіцца руда таксама і ва ўроч. Вярбаньск, на поўнач ад х. Заводны Востраў. Руда залягае на глыбіні да 35 см.

і мае слой да 40-100 см. у таўшчыню. Плошча адкладаў да-
сягае да 1 кв. км.

Сяляне цяпер ужываюць кавалкі руды на мураванье
фундамантаў для печаў (2;5).

62. в. Маркуцкі Млынок. Тут у старыя часы на
р. Славечні існавала рудаплавільня, ад якой засталося многа
шлакаў (25). (Гл. в. Верхняя Рудня, Ельск. р. за № 60).

63. в. Ніжняя Рудня. Гл. в. Верхняя Рудня за № 60.

64. в. Новая Рудня. Каля млыну вёскі, на р. Славеч-
ні—груда шлакаў ад выплаўкі тут у старыя часы жалеза.
Руду сюды звозілі з розных месц (5). Тут яшчэ ў XVIII ст.
існавала рудаплавільня, якая належала генэралу Сіверсу (17).

95. в. Паўлаўка. Каля вёскі, на балотах сустракаецца
кавалкамі і паасобнымі згуртаваньнямі балотная руда (вада-
збор р. Батыўлі) (5).

66. в. Рамязы (Рудня). У в. Рамязох ў старыя часы
была рудня для выплаўкі жалеза. У XVIII ст. яна належала
Пісарэвічу (17). Цікава адзначыць, што адзін канец вёскі за-
вецца „Рудня“ (2;8).

На поўнач ад вёскі, ва ўроч. Крыдавая Ніва (назва атры-
малася мабыць ад чырвонай глебы, якая афарбавана окісью
жалеза) у пойме р. Чэрцень сустракаюцца паасобныя кавалкі
балотнай руды.

Сустракаецца таксама руда на балоце па цячэнню р.
Чэрцень на 6-7 км. уверх і ўніз ад в. Рамязоў (2).

67. в. Рудня Санюкоўская. Магчыма, што ў старыя
часы ў вёсцы была рудаплавільня.

68. в. Санюкі. Каля вёскі, у пойме р. Мытвы знахо-
дзіцца балотная руда кавалкамі на паверхні і пад дзёрнам (2).

Мазырскі раён.

69. в. Антонаўка. Глядзі в. Рудня Антонаўская за № 82.

69а. в. Буда. Каля вёскі ў балоце ёсьць нязначныя ад-
клады руды (10).

70. в. Бярозаўка. У 0,5—2 км на ўсход ад вёскі,
ва ўроч. Бярэзянік, у пойме р. Туре і прылягаючых бало-
тах, на плошчы да 20 га ёсьць балотная руда на паверхні
і пад дзёрнам. У старыя часы адгэтуль руда вывозілася на
бліжэйшія рудні.

Апаленую руду (там, дзе прайшоў пажар на балоце) ся-
ляне ўжываюць для афарбоўкі ў чырвоны колер тканіны
і асабліва вокаў, дзвярэй, а таксама і частаколаў (5; 10; 11).
Аб рудзе гл. яшчэ пад в. Богушы, Хойніцкага раёну, № 111.

71. в. Гулевічы. Каля вёскі па р. Закаванцы ёсьць ба-
лотная руда (5).

72. в. Дудзічы. Глядзі в. Рудніца, № 80.

72а. в. Еспава Рудня (Восіпава Рудня). Каля вёскі
ёсьць многа шлакаў, якімі высыпана дарога з в. Еспава ў в.
Гародчыцы. Тут у старыя часы была рудаплавільня. Ад гэтай
рудні ў 1925 г. на гародзе в. Еспавай Рудні Лукаша Казю-

кова быў знайдзен жалезны молат, вагою 52 кілё (3 п. 10 ф.) (знаходзіцца ў Мазырскім краязнаўчым музеі). Гэты молат бязумоўна служыў для коўкі крычнага жалеза і прыводзіўся ў рух сілай вады. Каля вёскі ёсьць адклады балотнай руды, якую, паводле слоў старажылаў, нібыта ў старыя часы вывозілі на прыстань у Мазыр і Рэчыцу.

Руда знаходзіцца ва ўроч. Гарадок, у 2 кім ад в. Есіпава Рудня і займае плошчу каля 50 га, і ва ўроч. Сечаны Лес на плошчы да 15 га, у пойме р. Глыбочак (прытока Ненач). Адклады балотнай руды цягнуцца і пад в. Буда і Галявіца (1;2).

Балотная руда знайдзена яшчэ каля канавы Вёдрыч блізка в. Дзямідаўская (1).

73. м. Калінкавічы. Каля мястэчка ёсьць адклады руды (11). Глядзі яшчэ аб рудзе пад в. Богуши, Хойніцкага раёну, № 111.

73а. в. Канашкевічы. Кала вёскі, ў ўроч. Гальца сустракаюцца руда на паверхні і пад дзёрнам (5).

74. в. Карані. Гл. в. Яўтушкавіцкая Рудня за № 89.

75. в. Малы Бокаў. Каля вёскі, на невялічкай рэчцы ёсьць насып $21 \times 8,5$ м, які ўвесь усеяны шлакамі; апошняя съведчаць аб тым, што тут у старыя часы была рудня для выплаўкі жалеза. Старажылы гавораць, што гэтая рудня належала пану Талстому, але рудні яны ня помніць.

Недалёка ад гэтай вёскі ёсьць в. Рэдзька, каля якой ў балоце знаходзяцца адклады балотнай руды. Яна выяўлена сялянамі пры капаныні канавы. Руда заўважана па канаве на працягу да 1 кім. Слой яе дасягае ў таўшчыню да 16 см (1; 2; 5).

76. в. Малыя Аўцюцяўічы. У пойме рэчкі Закаванкі, уніз і ўверх ад вёскі, на плошчы значных разьмераў ёсьць балотная руда.

Ёсьць руда недалёка ад вёскі і па р. Дымарцы (5; 11).

77. г. Мазыр. У 3-х кім у паўночна-заходнім кірунку ад гораду, ва ўроч. Пхоў, на левым поймавым беразе Прыпяці і прылягаючай пойме сустракаюцца на паверхні значнай плошчы кускі бурых жалезнякоў (2; 5; 17).

78. в. Прудок. На берагах р. Прудок і на правым беразе Прыпяці (у поймах) сустракаюцца паасобныя згуртаваныні бурых жалезнякоў (10).

79. в. Рудзенка. Гл. в. Хвойнае за № 88, а таксама в. Рудзенка за № 123.

80. в. Рудніца (Дудзічы). У старыя часы тут здабывалі руду (6). Магчыма, што тут была і рудаплавільня.

81. в. Рудня (на W ад м. Калінкавічы). Гл. Рудня Гарбавіцкая за № 83.

81а. в. Рудня (на S ад м. Скрыгалава). Каля вёскі ў старыя часы была рудаплавільня. Тут ёсьць і адклады балотнай руды (6):

82. в. Рудня Антонаўская (або Дудзінская Рудня). Каля вёскі ў старыя часы, магчыма, была рудаплавільня.

На паўночы заход ад вёскі, па р. Ненач цягнуцца адклады руды. Руда знаходзіцца пад дзёрнам; на паверхні сустракаюцца дробныя і вялікія кавалкі руды. У 1918 г. немцы рабілі досьледы гэтай руды (2).

83. в. Рудня Гарбавіцкая. Каля вёскі ў старыя часы быў завод па выплаўцы жалеза з руды; ад яго засталіся каля в. Ненач кучы шлакаў ад выплаўкі жалеза (4).

Адклады балотнай руды знаходзяцца ў 2—2,5 км на заход ад вёскі ва ўроч. Узлужжа. Сустракаюцца тут на паверхні даволі значныя кавалкі руды.

У 4 км на заход ад вёскі знайдзена руда ва ўроч. Папова Гара, паміж р. Іпаю і воз. Рачышча. Руда залягае на глыбіні 50 см на плошчы да 10-11 га (2).

84. в. Рудня Каменская. Магчыма, што ў старыя часы каля вёскі была рудаплавільня.

85. в. Рудня Якімавіцкая. Каля вёскі ёсьць адклады балотнай руды. У 1857 г. з фальварку Якімавічы, які належаў памешчыку П. М. Талстому, была дастаўлена ў Парыж для аналізу руда. Паводле водзываў французскіх горных інжынэраў, гэта руда была залічана ў разрад вельмі доброкасных і экономічна выгодных (17).

86. в. Рэдзька. Гл. в. Малы Бокаў за № 75.

87. в. Слабада. Каля вёскі, у пойме р. Прудок, у ўроч. Анікеў Брод і Рудзішча на паверхні і пад дзёрнам ёсьць руда (5).

88. в. Хвойнае. У 2,5 км на NO ад вёскі, у пойме р. Віці і прытоку р. Рудзенькі, паміж вв. Хвойнае і Рудзенькі ёсьць значныя адклады балотнай руды (5; 11).

89. в. Яўтушкавіцкая Рудня (Яўтушкавічы). Каля вёскі, па беразе р. Іпа, каля дарогі з в. Давыдаўкі ў м. Азарычы быў ў старыя часы жалезаплавільны завод—рудня. Старажыл гэтай вёскі Сыцяпан Прус помніць як гадоў 56 таму назад быў яшчэ будынак (мабыць драўляны) заводу, а матка яму рассkазвала, што на заводзе выцягвалі шыны для колаў і рабілі сашнікі для сох.

Руду для гэтага заводу здабывалі ў 2 км ад в. Карапі, у балоце Чарнетаў. (уроч. Вытрашч). Адклады руды тут займаюць плошчу да 5 га.

Пласт руды залягае на беразе тэй-же р. Іпы, каля в. Хомічаў і в. Рылавічы ў уроч. Падліпкі; на поўначы заход ад апошняга сустракаюцца пліты руды вагой да 245 кілёў. Руда сустракаецца на вельмі значнай плошчы, што выяўлена пры капаньні канавы праз луг.

Ёсьць яшчэ руда ў гэтай мясцовасці і ў уроцышчы Віляўка. Таўшчыня пласта руды ў некаторых мясцох дасягае звыш 10 см. Адклады руды пашыраны на значнай плошчы (каля 327 га) (1; 2).

90. м. Юравічы. У ваколіцах мястэчка, у пойме р. Прыпяці сустракаецца балотная руда (5; 17).

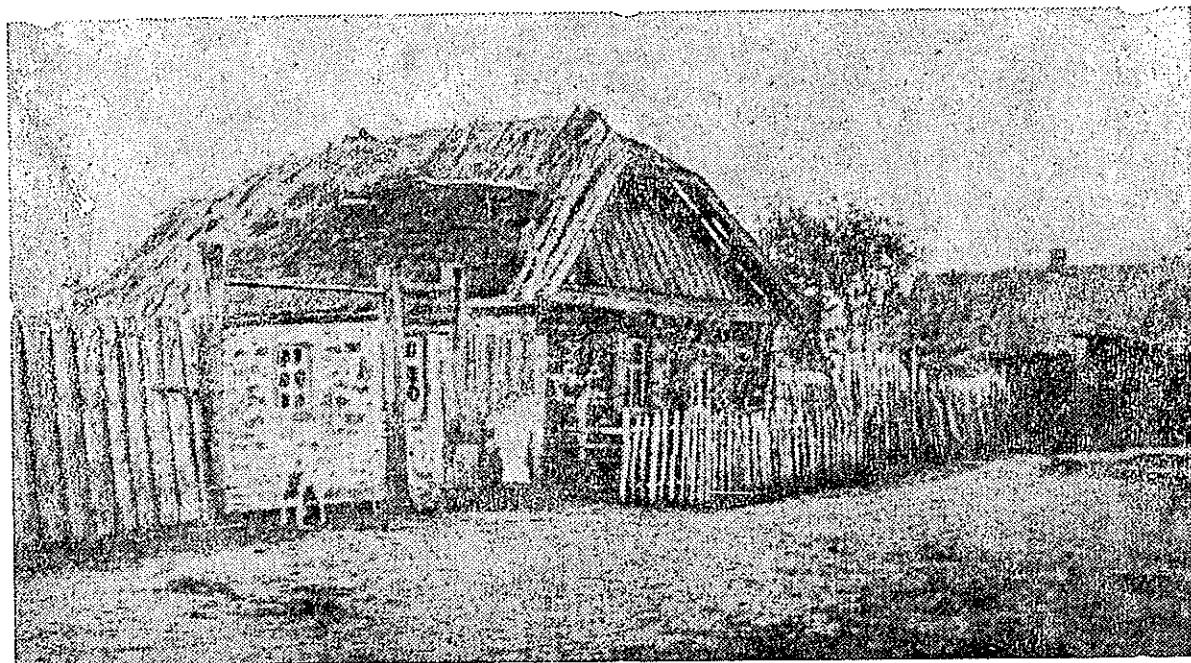
Нараўлянскі раён.

91. в. Белабярэская Рудня. У вёсцы ў старыя часы была рудня для выплаўкі жалеза, якая належала маёнтку. На ёй выраблялася жалеза для патрэб маёнтку.

У 2 км на S ад вёскі, у ўроч. Жалезыніцы, Каршакі і Катагань ёсьць на паверхні і пад дзёрнам адклады балотнай руды на плошчы каля 400 га.

Знаходзяцца адклады руды і ў 3-4 км на O ад вёскі, у ўроч. Згон і Беражкі.

У некаторых мясцох таўшчыня слою руды дасягае значных разьмераў (2 ; 5).

Мал. 9 Хата, зробленая з пліт балотнай руды. Вёска Тарасаўка, Веткаўскага раёну (да стар. 19).

92. в. Белая Сарока. Каля вёскі, на левым поймавым беразе р. Прыпяці, каля ракнай будкі, пад дзёрнам ёсьць тонкі слой адкладаў балотнай руды (5).

93. в. Бяроўзайка і в. Слабада Клесінскай. Каля вёскі ў 50-х гадох мінулага стагодзьдзя на р. Дымарка працавалі 2 жалезаплавільныя рудні, якія карысталіся энэргіяй вады. Тут па берагох ляжыць маса шлакаў (9).

У 3 км ад вёскі, у ўроч. Малое Ласінае Балота ёсьць адклады руды. Руда знаходзіцца амаль усюды на балоце і з краёў балота ў лесе, з заходняга боку. Залягае руда цвёрдым пластом на глыбіні да 60—65 см пад слоем тарфяністай зямлі. Таўшчыня слою руды 30—60 см. Плошча адкладаў руды дасягае звыш 6 га і мае нібыта да 60 тысяч тон руды.

Там-жа, у ўроч. Вялікае Ласінае Балота, у тых-же ўмовах па лесе, з S і W балота знаходзіцца руда на плошчы звыш 8 га. Запасы руды дасягаюць нібыта да 80 тысяч тон.

У ўроч. Мшане, у 5 з лішкам км ад в. Бярозаўкі ёсьць адклады руды па берагах рэчак, у двух балотах і па краёх лесу. Плошча адкладаў дасягае звыш 13 га. Запасы руды дасягаюць як быццам да 68 тыс. тон.

Ва ўроч. Буда, у 8 з лішкам км ад в. Бярозаўкі знаходзіцца руда на плошчы звыш 6 га. Руда залягае цьвёрдай плітой па берагах рэчкі і ў лесе. Запасы руды дасягаюць як быццам да 70 тысяч тон.

У 3 км ад в. Бярозаўкі, ва ўроч. Алесцы, на сенажацях, на плошчы звыш 17 га залягае суцэльным пластом руда таўшчынёй звыш 70 см. Запасы руды нібыта дасягаюць да 160 тысяч тон.

Каля в. Бярозаўкі, у ўроч. Слабодка, усюды па рэчцы знаходзіцца руда. На палёх руда сустракаецца ў выглядзе бобу, а на глыбіні да 70 см. ляжыць цьвёрдая пліта. Плошча—звыш 16 га. Запасы руды дасягаюць як быццам да 140 тысяч тон.

Ва ўроч. Хаткі (звыш 14 км ад в. Бярозаўкі) па берагах р. Жалезнай (Жалезніца) на ўсім яе працягу ляжаць вялізарныя кавалкі руды. Плошча звыш 15 га. Запасы руды дасягаюць як быццам да 120 тысяч тон (9).

Агульная колькасць адкладаў руды каля вв. Бярозаўкі, Углы і Ржава, якія дасьледваны С. Л. Катарскім у канцы мінулага стагодзьдзя, дасягае нібыта да 55 мільёнаў пудоў (9), што мала верагодна.

94. в. Верхня-Мальцаўская Рудня. Ёсьць адклады руды (6). Магчыма, што тут была рудаплавільня.

95. в. Гамарня (Рудня). Каля вёскі ў старыя часы была рудаплавільня і магчыма майстэрня медзяных вырабаў (38). Паміж вв. Гамарнай і Руднай Белабярэскай, на правым поймавым беразе р. Славечні, ёсьць адклады балотнай руды пад дзёрнам (5; 10) (гл. дадатак за № 38 на стар. 39).

96. в. Грушаўка. На О ад вёскі, у левым лугавым беразе р. Славечні ёсьць нязначная колькасць балотнай руды (5).

97. в. Дзямідаўская Рудня (цяпер в. Дзямідава, або Дзямідавічы). У старыя часы каля вёскі, па р. Славечні існавала рудня, ад якой засталося многа шлакаў, якімі выбрукавана тут грэбля.

Рудня для выплаўкі жалеза была ўжо тут у XVIII ст. і належала генералу Сіверсу (17).

У гэтай мясцовасці, дзе была рудня, жыве 15 сем'яў патомкаў былых рабочых гэтай рудні; прозвішча іх—Рудніцкія. Паводле расказаў гэтых жыхароў, рудня існавала нават у другой палове мінулага стагодзьдзя і вырабляя ў дзень ад 7 да 15 п. жалеза.

Рудня гэта, як і рудня каля в. Мальцоў (гл. Ніжнія Мальцы пад № 100), у XIX ст. належала графу Горвату.

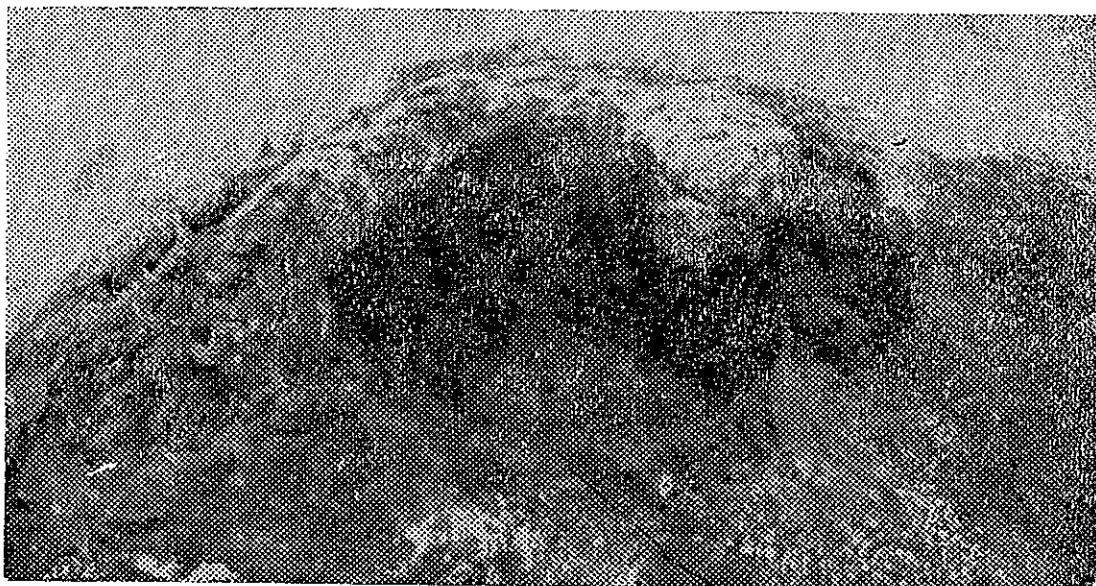
Адклады балотнай руды знаходзяцца ў 2—5 км на О ад вёскі, у урочышчах Мутаўка, Роя, Руда. Балотная руда

знаходзіцца на паверхні і пад дзёрнам; пласт яе мясцамі дасягае да 15—30 см у таўшчыню.

Ёсьць адклады руды і ў 3—5 км на S ад вёскі, у ўроч. Сыціха і Лобча. (1; 2; 5). Аб вёсцы Дзямідаўская гл. яшчэ пад в. Есіпава Рудня, Мазырскага раёну (№ 71 на стар. 27-28).

98. в. Міхайлаўка. Каля вёскі, у ўроч. Касьё (на О ад вёскі), Супрага (на SO ад вёссы) і Вялікі Лес (на О ад вёскі) ёсьць адклады балотнай руды на значнай плошчы. Таўшчыня слою руды дасягае ад 20 да 70 см. У ўроч. Вялікі Лес руда сустракаецца на працягу да 8 км (2; 5).

99. в. Міхалкі. Каля вёскі, у ўроч. Каложанка, Цёмны Востраў і Заазер'е ёсьць разам з жалезістым пяшчанікам адклады балотнай руды (2; 5).

Мал. 10. Печка з балотнай руды ў старажытнай (раней IX ст.) зямлянцы пад г. Петрыкавым, у якой адбывалася выплаўка жалеза (да стар. 5 і 24).

99/а. в. Мухаеды (Мохаеды). У мухаедаўскай лясной дачы ёсьць адклады балотнай руды.

У 1899 г. у былой Мухаедаўскай (або Мохаедаўскай) казённай дачы вялася падрыхтоўчая праца для разведак адкладаў балотнай руды. Павераны нейкага двараніна С. К. Длугаленскага горны інжынэр А. І. Катылёў падаў у „Минское управление государственными имуществами“ прашэнне аб дазволе яму рабіць разведкі месцазнаходжаньня жалезнай руды. З гэтага прашэння і ўзынікшай па гэтай справе перапісцы відаць, што Катылёвым „праводзіліся ў Мухаедаўскай дачы досьледы месцазнаходжаньня жалезнай руды і ў сапраўднасці паставлены трох знакі (калы з літарамі Д. Ж. на іх і год досьледаў) у абходзе № 8, кварт. 11, у ўроч. Гур'е паміж хутарамі Радамля і Лісава, два знакі ў абходзе 8, кварт. 8, у ўроч. Ляскі, на службовыи сенажатным падзеле лясьніка № 5 абхода“.

Месца першых двух знакаў, дзе меркавалася рабіць разведкі, знаходзіцца ў балотах з малакаштоўным лесам, месца-ж другіх вучасткаў больш сухое. Руда знайдзена па канаве Тур'я, блізка хутароў Лісава, Адамак і ў балоце Вужэр(?).

З тэй-жа перапіскі відаць, што для разведак руды намечана балота Крынкі каля ўроч. Ляскі (у 3-х в. ад хут. Радомля і ў 4-х в. ад хут. Вараўка).

Дазвол на разведку Менскай управай ня быў дадзен інжынеру Катылёву па формальным прычынам (33).

100. в. Ніжнія Мальцы. (Ніжня-Мальц. Рудня). У вёсцы ў старыя часы была рудаплавільная, якая належала графу Горвату (гл. в. Дзямідава, Нараўлянскага раёну) (2; 5). Тут, на рэчцы Гразява, ёсьць многа шлакаў (гл. аб рудні пад в. Дзямідаўская Рудня, № 97).

101. в. Ржава. Каля вёскі ў старыя часы была рудня для выплаўкі жалеза (5).

Каля вёскі працякае ў даволі высокіх берагох рэчка Жалезьня (Ржава). На палёх відаць кавалкі руды на плошчы звыш 15 га. Запасы руды тут дасягаюць нібыта да 140 тыс тон (9).

102. Рудня Бук. Каля вёскі ў старыя часы, магчыма была рудаплавільня.

103. в. Рудня Аляксандраўская (в. Аляксандраўская). У вёсцы ў XIX ст. была рудаплавільня, якая належала графу Горвату. Ад яе засталіся шлакі. Для рудні частка рабочых была выпісана з других месц. Патомкі гэтых былых рабочых жывуць у в. Аляксандраўской і маюць нават дагавор, па якому рабочыя павінны быті плавільцамі руду (8).

104. в. Рудня Цешкаўская. Тут у старыя часы была рудаплавільня (6).

105. в. Слабада Клесінская. Гл. в. Бярозаўка, Нараўлянскага р. пад № 93.

106. в. Смалегаў (Смалігавічы). Каля вёскі ў пойме р. Мытвы ёсьць адклады балотнай руды (5; 11). Гл. аб рудзе яшчэ пад в. Божушы, Хойніцкага раёну, № 111.

107. в. Смалегаўская Рудня. У XVIII ст. тут была рудня, якая належала генэралу Сіверсу (17).

108. в. Углы. Каля вёскі, у пойме р. Гразыліве ёсьць адклады балотнай руды ў выглядзе пліты, на плошчы да 11 га. Запас руды дасягае нібыта да сотні тысяч тон (5; 9).

Хойніцкі раён.

109. в. Бабчын. У 4,5 км на SW ад вёскі, на балотах, што цягнуцца ад м. Брагіна да Прыпяці, ёсьць адклады руды (5).

Тут каля вёскі ў старыя часы існавала невялічкая рудаплавільня, якая належала памешчыку. Ад яе засталіся шлакі. Паводле расказаў старажылаў, з раёну гэтай вёскі ў старыя часы вазілі балотную руду на некалькі большую рудню, якая існавала паміж вв. Дамамеркі і Ручайка (на р. Пяшчанцы), Лоеўскага раёну (25).

110. М. Брагін. У раёне мястэчка ёсьць адклады балотнай руды (25). гл. м. Хойнікі пад № 125.

111. в. Багуши. У 2,5 км на NW ад вёскі ў балоце ёсьць руда (5; 11).

Зробленыя А. У. Красоўскім досьледы балотных руд каля вёсак Багуши, Буда, Баранец, Дамбравіца, Жураўлёва Рудня, Загальле, Загальская Слабодка, Кажушкі, Мокіш, Навасёлкі, Рашаў, Рудзенька, Тульгавічы і Юркавічы (гл. гэтая вёскі), Хойніцк. раёну, а таксама каля в. Смалегавічы, Нараўлянскага раёну, ст. Калінкавічы і в. Бярозаўка, Мазырскага раёну (гл. гэтая вёскі),—паказалі, што руда ў гэтых мясцох мае ў сабе ад 30 да 52,46% жалеза (11).

112. в. Буда. На О ад вёскі, у пойме рэчкі Судзілаўкі (правая прытока р. Віці) і ў прылягаючых забалочаных мясцох ёсьць балотная руда. Адклады яе заходзяцца ў чатырох мясцох (5; 11).

113. в. Варацец. У 4,5 км на SW ад вёскі, на балотах ёсьць адклады руды (5; 11).

114. в. Домбровіца. У ваколіцах вёскі на значнай плошчы балота сустракаецца балотная руда (5; 11).

115. в. Жураўлёва, Рудня. На SO ад вёскі, у пойме р. Брагінкі, на значнай плошчы ёсьць адклады балотнай руды (5; 11). Магчыма, што тут была рудня для выплаўкі жалеза.

116. в. Загальле (Загальская Рудня). На плошчы балота да 100 га, на глыбіні 1 м, у ўроч. Паташня залягае буры жалязьняк (10; 11).

Каля вёсак Загальле і Загальская Слабада, у пойме р. Турсы, на значнай плошчы ёсьць адклады балотнай руды (5; 11).

У XVIII ст. у Загальлі існавала рудня для выплаўкі жалеза, якая належала генэралу Сівэрсу (17).

117. в. Загальская Слабодка—гл. в. Загальле, № 116.

118. хут. Кажушкі. На NO ад хутароў, на балотах, прылягаючых да Прыпяці, ёсьць адклады руды (5; 11).

119. в. Мокіш. У 3 км на SW ад вёскі, на балотах (на Бабчынска-Рудакоўскіх сенажацях) ёсьць адклады балотнай руды (5; 11).

120. в. Навасёлкі. У 3 км на NW ад вёскі, на балотах, прылягаючых да Прыпяці, на значнай плошчы ёсьць адклады руды (5; 11).

121. в. Рашаў. На NO ад вёскі, у пойме рэчкі Шальбенкі (правая прытока Брагінкі) ёсьць адклады руды (5; 11).

122. в. Рудакова. Каля вёскі ў XVIII ст. была рудаплавільня, ад якой засталося многа шлакаў (шлакі маюць у сабе 71,35% жалеза). Тут ёсьць і адклады руды (руда мае 52,75% жалеза) (24).

123. в. Рудзенка. Паміж вёскамі Рудзенка і Хойнае, у пойме р. Віці і яе прытoku Рудзенъка, на значнай плошчы ёсьць адклады руды (5; 11). Гл. гэтую-ж вёску Рудзенка за № 79.

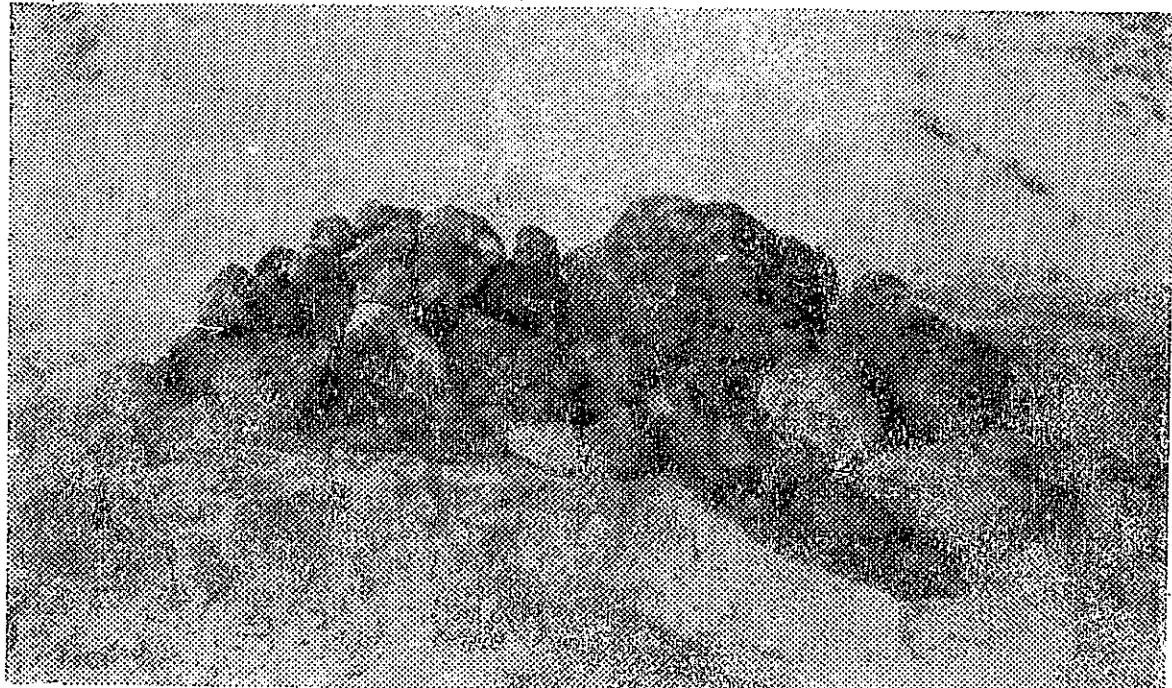
123/а. в. Рудка. Каля вёскі ёсьць адклады балотнай руды (6).

123/б. в. Руды. Каля вёскі ёсьць адклады балотнай руды (6).

123/а. в. Руднае. Каля вёскі ёсьць адклады балотнай руды (6).

124. в. Тульгавічы. Каля вёскі, у пойме рэчкі Судзілаўкі і ў балоціне каля поймы ёсьць адклады балотнай руды (5;11).

У XVIII ст. тут існавала рудня для выплаўкі жалеза, якая належала Стоцкаму (17).

Мал. 11. Кавалкі бамотнай руды з печкі старажытнай (раней (IX ст.) зямлянкі пад г. Патрыкавым (да стар. 5 і 24).

125. м. Хойнікі. У раёнах Хойнікі, Брагін, Горваль і Васілевічы выяўлены вялікія адклады балотнай руды (17).

126. в. Юркавічы. Каля вёскі ёсьць адклады балотнай руды (11).

Лоеўскі раён.

127. в. Алешаўка. Каля вёскі ёсьць шлакі, якія сведчаць аб tym, што ў старых часах тут была рудаплавильня. Тут-ж ёсьць адклады балотнай руды (25).

128. в. Астроўе. Гл. в. Дубраўка, гэтага ж раёну, № 130.

129. в. Дамамеркі (Дамараўцы). У старых часах паміж вёскамі Дамамеркі і Ручайка была рудня для выплаўкі жалеза, ад якой тут, на полі, засталося многа шлакаў. Тут-ж на р. Пясочанцы ёсьцы адклады бурых жалезнякоў (25). Гл. в. Бабчын, Хойніцкага раёну за № 109.

130. в. Дубраўка. Каля вёсак Дубраўка, Астроўе і Судкава ёсьць адклады балотнай руды. Руда мае ў сабе 47, 50, 56,29 і нават 58,64% жалеза (24).

130а. в. Жыгальская Рудня. Па маючымся, яшчэ не правераных, даных каля вёскі ёсьць адклады балотнай руды і тут ў старыя часы была рудаплавільня.

130б. в. Карапёва Рудня. Па яшчэ не правераным даным, каля вёскі ў старыя часы была рудаплавільня і ёсьць адклады балотнай руды.

130в. в. Марымонова Рудня. Таксама і каля гэтай вёскі (па папярэднім даным) была ў старыя часы рудня і ёсьць адклады балотнай руды.

131. в. Пясочанка (Пясочная, а таксама Рудня або Пясочанская Рудня). Каля вёскі яшчэ ў XVIII ст. была рудня для выплаўкі жалеза, якая належала памашчыку Ракіцкаму (17). Па р. Пясочанцы ў раёне вёскі ёсьць адклады балотнай руды (25).

131а. в. Рудня. Каля вёскі ў старыя часы, магчыма, была рудня для выплаўкі жалеза.

132. в. Рудня Бурыцкая. Па неправераным яшчэ даным, каля вёскі ў старыя часы была рудаплавільня і ёсьць адклады балотнай руды.

132а. в. Рудня Удалеўская. У XVIII ст. каля в. Удалеўкі была рудня, якая належала памешчыку Ракіцкаму (17).

133. в. Ручайка. Гл. в. Дамамеркі гэтага-ж раёну (№ 129) і в. Бабчын, Хойніцкага раёну (№ 109). Каля в. Ручайкі ёсьць адклады балотнай руды (25).

134. в. Судкова. Гл. в. Дубраўка гэтага-ж раёну, № 130.

134а. в. Углавая Рудня. Каля вёскі, па неправераным яшчэ даным, ў старыя часы была рудаплавільня і ёсьць адклады балотнай руды.

Увага. Аб запасах жалезнай руды на Палесі БССР (па раёнах: Страбінскому, Любенскому, Глускому, Парыцкаму, Рэчыцкаму, Брагінскому, Хойніцкаму, Камарынскому, Нараўлянскому, Мазырскому, Ельскому, Лельчицкаму, Петрыкаўскому, Тураўскому і Жыткавіцкаму) глядзі дадаткова працу С. П. Маргелава „Аб, рэурсах Палесі БССР“, якая зъяўляецца часткай работ Палескай экспедыцыі БАН 1932 г. Праца рыхтуеца да друку па Інстытуту Экономікі Беларускай Акадэміі Навук.

СЪПІС

вёсак УССР, прылягаючых да Беларускага Палесья, у якіх, магчыма, былі рудні або здабывалася балотная руда для рудняў.

135. в. Бакіеўская Рудня (гл. карту).
136. в. Верхняя Рудня. Тут быў у старыя часы жалезаплавільны завод і ёсьць адклады руды (6).
137. в. Ніжняя Рудня. Тут у старыя часы была рудаплавільня (6).
138. в. Рудаўка.
139. в. Рудня Дубава.
140. в. Рудня Каванка.
141. в. Рудня Мечная. Цікава назва гэтай вёскі. Ці яня была тут рудня, у якой выраблялі мячы?
142. в. Рудня Пержанская.
143. в. Рудня Сабічанская.
144. в. Рудня Сітаўка.
145. в. Рудня Сушчанская.
146. в. Рудня Сырніца.
147. в. Рудня Хачынская.
148. в. Рудня Чырвонка.
149. в. Сахань Рудня.
150. в. Старая Рудня.
151. в. Сярэдняя Рудня. Тут быў у старыя часы жалезаплавільны завод (6).
152. в. Янава Рудня.

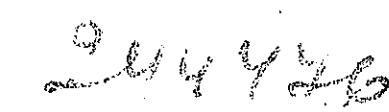
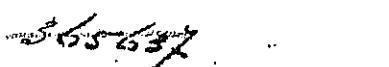
ЛІТАРАТУРА І ЗАУВАГІ

1. А. Крукоўскі. Жалезная руда на Мазыршчыне. „Наш Край“. Штотомесячнік Цэнтральнага Бюро Краязнаўства пры Інстытуце Беларускай Культуры. № 8-9. Менск, 1926.
2. А. Я. Крукоўскі. Жалезная руда на Мазыршчыне. „Наш Край“. Штотомесячнік ЦБК пры ІБК. № 1. Менск, 1928.
3. А. М. Жырмунскій. Геологічны очерк БССР и Западной области РСФСР. Геол. Издат. Главного геол.-развед. управления, М.—1930—Л.
4. Асабістое паведамленыне Р. П. Рака (удзельніка Палескай Экспедыцыі БАН 1932 г.).
5. А. Я. Крукоўскі (Геолёгічны Інстытут БАН). Рукапісныя матар'ялы.
6. Матар'ялы Палескай экспедыцыі БАН 1932 г., сабраныя А. Н. Ляўданскім.
7. П. А. Туткоўскі. Геологіческие исследования на территории быв. Минской губернии. Часть II, Вітебск, 1925.
8. Вусныя паведамленыні А. Я. Крукоўскага.
9. С. Л. Котарскій. Залежі болотной і озерной руд в Клесине. Известия Общества горных инженеров. № 7, 1898. (Адбітак надрукаваны на машыцы; захоўваецца ў Геолёгічным Інстытуце БАН).
10. М. Т. Бліодухо. Рэгістрацыйны сьпіс карысных выкапняў БССР. З кароткім нарысам, табліцамі і картай. Выд. Беларускай Акадэміі Навук. Менск, 1931.
11. А. І. Красоўскі. Да геолёгіі і гідра-геолёгіі Палесься (папярэдняя справаздача па геолёгічным досьледам 1930 г.). Матар'ялы па вывучэнні геолёгіі і карысных выкапняў Беларусі. Т. V. Выданыне Беларускай Акадэміі Навук. Менск, 1932.
12. В. Я. Маеўскі. Справаздача аб геолёгічных досьледах адкладаў бурых жалезнякоў у раёне дрэваапрацоўчага завodu „Труд“, Жыткавіцкага раёну, пасёлкаў Красная Горка, Красны Труд і хутароў: Карчмішча, Лутоўе, Старобінскага раёну. Матар'ялы па вывучэнні геолёгіі і карысных выкапняў Беларусі. Т. V. Выд. БАН. Менск, 1932 г.
13. Анкетныя матар'ялы Палескай экспедыцыі БАН 1932 г.
14. В. К. Шчарбакоў. Савецкае Палесьсе. „Савецкая Краіна“. Штотомесячны орган Цэнтральнага Бюро Краязнаўства пры Беларускай Акадэміі Навук. № 10. Менск, 1932.
15. А. Н. Ляўданскі і К. М. Палікарповіч. Да гісторыі жалезнай прамысловасці на Беларусі па даных археолёгіі. „Савецкая Краіна“, № 5. Менск, 1932 г.—У гэтай працы прыведзена адпаведная бібліографія.
16. А. Ляўданскі. Папярэдняя вынікі работы археолёгічнай брыгады Палескай экспедыцыі. „Савецкая Краіна“, № 9. Менск, 1932.
17. С. Баркоўскі і В. Скардзіс. Аб жалезнай прамысловасці на Беларусі. (Гістарычная даведка). „Савецкая краіна“, № 12. Менск, 1931.—У гэтай працы прыведзена адпаведная літаратура і архіўныя матар'ялы.
18. В. Маракуев. Полесье и полешуки. (Из путевых заметок). Чтение для школ. 3-е изд. Москва, 1886.
19. А. Рынейскі. Археолёгічныя разъведкі на р. Пцічы. Працы Сэкцыі Археолёгіі Інстытуту Гісторыі БАН. Т. III. Менск, 1932 г.
20. Труды Археографіческой Коміссіи. Материалы по истории экономического развития России под общей редакцией М. Н. Покровского. Крепостная мануфактура в России. Часть I. Тульские и Каширские железные заводы. Изд. Всесоюзн. Акад. Наук. Л. 1930.
21. Картатэка Сэкцыі Археолёгіі Беларускай Акадэміі Навук.
22. Мейер Андрей. Описание Кричевского графства или бывшего ста-роства (1786). „Могилевская Старина“. Вып. II. Могилев губерніскій, 1901. (Раздел VIII). О железной руде.
23. Паведамленыне К. М. Палікарповіча (Сэкцыя Археолёгіі БАН).
24. А. И. Красовский. Предварительные сообщения о результатах работ Брагинско-Ручаевской геологической партии Геологического Института Белорусской Акад. Наук. 1931 г.—Рукапіс захоўваецца ў Інстытуце Геолёгіі БАН.

25. Вуснае паведамлењне І. В. Цэхановіча (Геолёгічны Інстытут БАН).
26. М. І. Саламыкін. Дарожныя нататкі. Веткаўскі раён, Гомельшчына, „Наш Край“. Штотмесячнік ЦБК пры ІБК. № 6-7. Менск, 1929.
27. П. Чайкоўскі. Карысныя выкапні Веткаўскага раёну. „Савецкая Краіна“, № 5. Менск, 1932, стар. 132-133.
28. Чырвоная Тураўшчына. Раённая газета, № 52 ад 3 ліпеня 1932 г.—Жалезныя руды—у Букчы, Рудні, Перарове ў воз. Сіверскім, Хлупіне і Чэрнічах.
29. Асабістое паведамлењне Т. П. Кулакова (удзельнік Палескай экспедыцыі 1932 г.).
30. К. Кернажыцкі. Бројаскі ключ 1639—1810 г. (Соцыяльна-економічны нарыс з гісторыі Бабруйшчыны). Працы Клясы Гісторыі Беларускай Акадэміі Навук. Т. III. Менск, 1929, стар. 153.
31. А. Лазаревскій. Описание старой Малороссии. Т. I. Киев, 1888.
32. А. Шафарскій. Черниговского наместничества топографическое описание. Киев, 1851.—Апісанье адносіца да 80-х гадоў XVIII стагодзьдзя.
33. Дело 1899 г. о выдаче свидетельств на право разведок месторождений железной руды в казенных дачах Минской губернии, стр. 1—9. Менскі гістарычны архіў, вязка № 216, інв. № 12.
34. Абсьледванье А. Н. Ляўданскага (у лютым м-цы 1933 г.) месца былога рудні на р. Гайне, калі сучаснага млыну савгаса Антонопаль (Антапольле), Юраўскага сельсавету, Смалявіцкага раёну. Рудня гэта, а таксама і рудня калі в. Рудня (вышэй па р. Гайне) належалі Лагойскому графству. Руду для гэтых заводаў здабывалі ў пойме р. Гайны, блізка калі заводаў і воддаль ад іх. Магчыма, што руда здабывалася для гэтых рудняў і ў бліжэйшых мясцох поймы ракі Усяжы, Смалявіцкага раёну. Так, напрыклад, ёсьць адклады балотнай руды ў 3 км ад савгаса Антонопаль у в. Юраве, на левым беразе р. Гайны ў уроч. Брухава або Капаніца. Гэта руда сялянамі цяпер скарыстоўваецца ў якасці грузу пры мочы пянькі.
35. Cz. Pietkiewicz. Przyczynek do historji hutnictwa w Polesiu Wołyńskim. Ziemia, 1925, № 6, 7 і 8.
36. Wiktor Ormicki. Z geografii gospodarczej Wołynia. Rocznik Wołyński. T. I. Równe, 1930.
37. Дадатак да стар. 4 і 7 „Железные заводы 1800—1805 г. по губерниям: Могилевской—, Минской—48, Витебской—8,-Лит. Виленской—1, Гродненской—2. Итого 57 заводов по Белоруссии. По России 433 завода. — Г о л и ц ы н: Статистич. таблицы. Всерос. Империи. М. 1807 г., табл. V.—Зъм. І. Даўгяла. Матар'ялы да гісторыі мануфактуры на Беларусі, т. I, стар. 3, § 2. (Друкуецца ў выданьнях Інстытуту Гісторыі імя М. Н. Пакроўскага Беларускай Акадэміі Навук).
38. Дадатак да стар. 31 (№ 95). Што гамарня (або гамэрня) была майстэрній, дзе выраблялася розная мядзянная пасуда і інш. мядзянная вырабы, гэта відаць з наступнага дакумэнту: „У 1802 г. на гамарні (Шклой) вырабляліся медныя дны для катлоў”—Зъм. І. Даўгяла. Там-жа, стар. 51, № 16, § 8.
У 1803 г. „Пры г. Минске еврей Іцка Кийковыч вновь завел молотовой для ковки меди и делания из оной розной посуды завод“.—Там-жа, стар. 5, № 2, § 7.
39. Дадатак да стар. 12 і 14. У 1796 г. „пры дер. Ситнице и Микошевичах, Давыдгород. повета, Минской губ. (зараз Заходняя Беларусь.—А. Л.) железные заводы владения кн. Доминика Радзивилла. Вырабатывали из руды железо годное только на сошники, коих из того выходит 500 пар в год. Пара сошников продается по 30 коп.“—Зъм. І. Даўгяла. Там-жа, стар. 3, § 2.
Дадатак да стар. 12. У 1797—1803 г. „Железный завод в деревни Рудня—Палужская, Чериковск. пов., Могилевск. губ. помещика Голынского. Выделывается лемешное железо. Лемешами выделано одинакового сорта 65—180 пуд. Рабочих 9 человек“. Кошт кожнай пары лемяхоў да 30 кап.—Там-жа, стар. 54—58.

З Ъ М Е С Т

	<i>Стар.</i>
Прадмова	3
Гісторыя здабываньня жалеза на Палесьсі	5
Сыпіс рудняў і месц адкладаў балотнай руды на Палесьсі	18
Жыткавіцкі раён	20
Тураўскі раён	21
Лельчыцкі раён	22
Петрыкаўскі раён	23
Ельскі раён	26
Мазырскі раён	27
Наравлянскі раён	30
Хойніцкі раён	33
Лоеўскі раён	35
Сыпіс вёсак УССР, прылягаючых да Беларускага Палесься, у якіх, магчыма, былі рудні або здабывалася балотная руда для рудняў.	37
Літаратура і заўвагі	38
Карта рудняў XVII-XIX ст. і месц знаходжаньня балотнай руды на Палесьсі	41

КАРТА РУДНЯЧ XVII-XIX ст. і МЕСЦ ЗНАХОДЖАНЬ- НЯ БАЛОТНАЙ РУДЫ НА ПАЛЕСЬСІ

Маштаб 0 1 2 3 4 5 10 км.

УМОЧНЫЯ ЗНАКІ:

- ▲ Рудня
- ▲ Якая магчымія іс-
навала
- Месца знаходжаньня балот-
най руды [буфвіх жалязьві-
коў]
- Магчымія месца знаходже-
ння балотнай руды.

Лічбы паказваюць перадкаўбы
№ па спісу.

C

P